

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských literatur
Oddělení českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Vesnická tematika v díle F. X. Svobody – její proměny a vývoj

Vypracovala: Bc. Kateřina Novotná
Vedoucí práce: prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

České Budějovice 2017

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat panu profesorovi PhDr. Miloši Zelenkovi, DrSc. za cenné připomínky, rady a ochotu při vedení mé diplomové práce.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

Kateřina Novotná

Anotace

Tématem diplomové práce je život českého básníka, prozaika a dramatika Františka Xavera Svobody, přehled jeho děl a zařazení do dobového literárního kontextu. Práce se věnuje rozboru především těch Svobodových děl, v nichž je popisován život na české vsi, tedy románové kronice *Rozkvět*, dramatu *Rozklad* a románu ve verších *Noví vesničané*. Zaměřena je nejen na interpretaci těchto prací, ale především na to, jak Svoboda venkov zachycuje, na hlavní motivy jeho vesnické tvorby a stanovuje, čím tento autor vesnickou tematiku obohacuje, co ve své době přináší do tohoto žánru nového. V neposlední řadě se zabývá tím, v čem a v jakých tématech spočívá autorův největší přínos a z jakého důvodu upadl tento autor v zapomnění.

Klíčová slova: vesnická tematika, románová kronika, český realismus, psychologická próza

Abstract

This diploma thesis is describing life of Czech poet, prosaic and dramatist Frantisek Xaver Svoboda, thesis is also focused on summary and period categorization of his writings. Main focus is especially on writings in which Svoboda describing daily life in Czech village. Writings which are about that topic are novel chronicle *Rozkvět*, drama *Rozklad* and novel in verse *Noví vesničané*.

Thesis is not focused only on interpretation of that writings, but also on point of view, how Svoboda portraying countryside, on main motives his village's pieces of work and thesis providing also how Svoboda is enriching theme of the rural production and which new elements Svoboda is bringing to this genre.

Also this thesis providing Svoboda's impact and why he felt in oblivion.

Key words: rural theme, novel chronicle, Czech realism, psychological prose

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Tvorba F. X. Svobody.....	11
2.1	Život F. X. Svobody a jeho první literární pokusy	11
2.2	Celková povaha díla	12
2.3	Oblasti tvorby.....	16
2.3.1	Kontext tvorby	19
2.3.2	Vesnická próza v období realismu.....	20
2.3.3	Psychologická próza v období realismu	22
2.4	Žánry Svobodovy tvorby.....	24
3	Vesnická tvorba	26
3.1	Rozkvět	26
3.1.1	Charakteristika díla	26
3.1.2	Románová kronika.....	27
3.1.3	K významovým složkám textové struktury	30
3.1.4	Postavy.....	34
3.1.5	Čas a prostředí	37
3.1.6	Hlavní motivy díla	39
3.1.7	Dílčí motivy	47
3.2	Rozklad	49
3.2.1	Charakteristika díla	49
3.2.2	K významovým složkám textové struktury	49
3.2.3	Charakteristika postav.....	51
3.2.4	Hlavní motivy díla	52
3.3	Noví vesničané	56
3.3.1	Charakteristika díla	56
3.3.2	Román ve verších.....	56
3.3.3	Charakteristika díla	57
3.3.4	K významovým složkám textové struktury	58
3.3.5	Prostředí	58
3.3.6	Hlavní motivy díla	59

3.3.7	Dobový ohlas díla	70
4	Závěr	71
5	Použité zdroje	73
	Primární literatura	73
	Sekundární literatura	73
	Časopisecké recenze	76
6	Seznam obrázků	77

1 Úvod

Cílem této diplomové práce je na základě vybraných děl specifikovat hlavní rysy vesnické tvorby Františka Xavera Svobody, prozaika, básníka a dramatika přelomu 19. a 20. století.

Přestože seznam Svobodovy více než padesátileté tvorby je rozsáhlý a jeho díla především na konci 19. století, tj. v období, kdy se česká literatura začala zásadně proměňovat, znamenala velký přínos české literatuře, upadá v dnešní době tento spisovatel v téměř úplné zapomnění. Svoboda zůstal ve stínu své známější manželky Růženy Svobodové, i když se v 80. a 90. letech zpočátku jevil jako jeden z nejprůbojnějších spisovatelů své doby a jeho díla byla čtenářsky velmi oblíbená.¹

Děl sekundární literatury věnujících se tomuto spisovateli také není mnoho a v posledních letech nevznikla žádná rozsáhlejší práce věnující se tomuto tématu. Žádná z dosud vzniklých monografií se problému vesnické tematiky nevěnuje detailněji, i přes to, že vesnice byla pro spisovatele velmi důležitým zdrojem inspirace a ovlivňovala i ta jeho díla, která se odehrávala v jiných prostředích. Roku 1911, tzn. asi v polovině Svobodova tvůrčího období, vyšla monografie Václava Dreslera s názvem *F. X. Svoboda: studie k portrétu* zabývající se nejen celkovou povahou spisovatelova díla, ale věnující pozornost i specifčnosti jednotlivých vybraných děl, rozdělených do kapitol podle jejich literárnědruhové příslušnosti.² Ještě za autorova života vydala Maryna Fričová v roce 1930 dílo *Básník domova: jubilejní portrét F. X. Svobody* věnující se nejen jeho dílu, jak tomu je u Dreslera, ale i spisovatelovu životu a životnímu postoji a názoru. Jak je již z názvu patrné, vykresluje Fričová Svobodu především jako básníka. Každou kapitolu uvádí ukázkou z některého Svobodova díla a knihu doplňuje fotografiemi, ať už samotného básníka, nebo míst jemu blízkých.³ Další, v pořadí třetí a zároveň poslední Svobodovu monografii vydal v roce 1944 Vojtěch Martínek. Práce s názvem *F. X. Svoboda* poskytuje podobně jako práce Dreslerova celkový, avšak nijak rozsáhlý, pohled na autorovo dílo, obsahuje ukázky jednotlivých děl a seznam autorovy bibliografie řazený chronologicky a podle literárnědruhové příslušnosti.⁴

---

¹ PEŠAT, Z. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Český spisovatel, 1982, s. 262.

² DRESLER, V. *F. X. Svoboda. Studie k portrétu*. 2. vyd. Praha: Nákladem Přemysla Plačka, 1911. Knihovna Přehledu Revuí. Svazek 2. -4.

³ FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Jos. R. Vilínek, 1930.

⁴ MARTÍNEK, V. *F. X. Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944.

Kromě těchto tří monografií bylo Svobodovi věnováno především v 50. letech 20. století i několik sborníkových prací, jako například *80 let Fr. X. Svobody* (1940), *F. X. Svobodovi v roce jeho 80. narozenin* (1940), *Zdravice F. X. Svobodovi* (1940) nebo *Tryzna na paměť F.X.S., spisovatele a básníka* (1943).⁵ Dalšími prameny Svobodova díla jsou soubory literární pozůstalosti. První zpracovaným souborem pozůstalostí je práce Jana Wagnera z roku 1959 *František X. Svoboda-literární pozůstalost*⁶ zahrnující spisy věnované samotným spisovatelem roku 1938. Tento soubor uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze byl roku 1973 rozšířen a roku 1979 byl vydán další soubor literární pozůstalosti zpracovaný Jarmilou Mourkovou.⁷ Jako poslední stojí za zmínku články publikované v periodikách, ať už dobové nebo novější. Jako příklad dobových uveďme Šaldovu recenzi dramatu *Noví vesničané*, publikovanou v týdeníku *Světovzor* 3. 1. 1896⁸, jako příklad novější publikace *Literární měsíčník* z roku 1987, kde byla otištěna práce Dobravy Moldanové s názvem *František Xaver Svoboda*, jež se věnuje shrnutí obecných rysů autorova díla a okrajově se zmiňuje také o jeho životě.⁹

Jak již tudíž bylo výše zmíněno, klade si práce za cíl soustředit se na vybraná Svobodova díla zabývající se vesnickou tematikou a pokusit se na základě jejich analýzy o zachycení specifických znaků jeho vesnické tvorby. Díla byla vybrána tak, aby postihla všechny oblasti spisovatelovy tvorby, tj. oblast prozaickou, poetickou i dramatickou.

Teoretická část bude zaměřena na Svobodovu osobnost, tvorbu a také na dobový a literární kontext, především na vesnické romány a románové kroniky, a jejich místo v autorově tvorbě.

Praktická část se bude zabývat vybranými díly, a sice románem *Rozkvět*, veršovaným románem *Noví vesničané* a dramatem *Rozklad*, analýzou jejich obsahu a formy, postav, motivů. Největší pozornost bude věnována především těm motivům a

---

⁵ HOLUB, D. *František Xaver Svoboda*. In MERHAUT, L. a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S-Ť. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 472.

⁶ WAGNER, J. *František X. Svoboda-literární pozůstalost*. Praha, 1959.

⁷ MOURKOVÁ, J. *František Xaver Svoboda-literární pozůstalost*, Praha, 1979

⁸ ŠALDA, F.X. *Noví vesničané*. *Světovzor*, 1896, roč. 30, č. 8, s. 95

⁹ MOLDANOVÁ, D. *František Xaver Svoboda*. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 98–100.

znakům Svobodovy tvorby, které jsou pro všechna tři díla společná, a na základě těchto specifických znaků a motivů bude sestavena poetika autorova díla.

2 Tvorba F. X. Svobody

2.1 Život F. X. Svobody a jeho první literární pokusy

Život Františka Xavera Svobody, převážně jeho vzpomínky nejen na dětství, se promítají v mnoha jeho dílech. Jejich úloha je nejzřetelnější v autobiografickém románu *Rozkvět*. Je tudíž nasnadě seznámit se s hlavními milníky autorova života.

F. X. Svoboda byl českým básníkem, prozaikem a dramatikem přelomu století. Narodil se 25. 10. 1860 v Mníšku pod Brdy¹⁰, v rodině venkovského sedláka, později živnostníka, jako v pořadí sedmé dítě¹¹. Díky přímluvě svého mníšeckého učitele absolvoval studium na První čes. reálce v Ječné ulici v Praze na Novém Městě¹², kam jeho rodina z majetkových důvodů (otcovy obchody zkrachovaly a rodina byla nucena opustit domov) roku 1875 přesídlila. Pozdější studium techniky (strojího inženýrství) nedokončil, pět let pracoval jako praktikant u technických služeb, poté se naplno věnoval profesi úředníka u pražského magistrátu, poté u Městské spořitelny pražské, a literární tvorbě. Roku 1890 se oženil se spisovatelkou Růženou Svobodovou, rozenou Čáповou. Od roku 1914 byl Svoboda členem České akademie věd a umění. Zemřel v Praze 25. 5. 1943.

Již při studiu se začala projevovat Svobodova záliba v kreslení, začaly vznikat první básnické, dramatické i prozaické pokusy. Ještě před odchodem do Prahy sepsal v Mníšku divadelní hru, ze které se nedochoval ani její název. Ve školních letech napsal rozsáhlý historický román, který pojmenoval *Hannibal* a který posléze věnoval svému příteli.

Od roku 1877 začaly být publikovány autorovy básnické pokusy. Časopis *Naši mládeži* otiskl Svobodovu báseň *Bůh*, časopis *Krakonoš* uveřejňoval množství jeho básní, dvě z jeho básní je možné nalézt také v *Almanachu mladé omladiny*. V Sládkově *Lumíru* se od roku 1881 začaly objevovat básně F. X. Svobody pod pseudonymy Frant.

---

¹⁰ Autorův rodný dům najdeme v Pražské ulici č.p.23, od roku 1920 je na něm vyvěsena pamětní deska.

¹¹ Celkem bylo u Svobodových devět sourozenců.

¹² HOLUB, D. *František Xaver Svoboda*. In MERHAUT, L. a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 469.

Anger a Arnoštka Frakačová.¹³ Kromě těchto pseudonymů využíval v průběhu své tvorby ještě umělecká jména A. Farkačov, Frant. Lifka nebo Oldřich Popel.¹⁴

2.2 Celková povaha díla

František Xaver Svoboda se řadil na konci 19. století k nejpłodnějším autorům své doby, Arne Novák jeho tvorbu nazývá „*epickým vyvrcholením měšťanského realismu českého*“¹⁵. Během své téměř šedesátileté literární tvorby napsal více než sto titulů, z nichž některé z nich dosáhly evropského ohlasu. Přestože svou tvorbou výrazně ovlivnil vývoj české literatury na konci století a otevíral cestu novým generacím, vytratil se tento autor plně z povědomí čtenářů. Podle Dobravy Moldanové je to důsledkem buďto toho, že se jeho díla přestala vyvíjet, motivy a témata se začaly opakovat a podléhat stereotypu, což bylo protikladem velkým změnám v české literatuře i společnosti¹⁶, nebo toho, že jeho hrdinové se nesnaží vzepřít svým osudům, nesnaží se je změnit, že je naopak pasivně přijímají, i přes to, že zrovna zažívají neštěstí či pády¹⁷, což kontrastuje s životním stylem pozdějších generací.

Svobodova tvorba byla velmi osobitá a po většinu času se vymykala aktuálním tendencím v literatuře a opírala se pouze o vlastní zkušenosti a vzpomínky. Autor vždy vyzdvihoval svou důvěru v člověka, v sílu lidské osobnosti a vůle, jež roste strádáním a trápením, ospravedlňuje se poznáním svých prohřešků a obětuje vlastní štěstí.¹⁸ Faktorů, které jeho práci od samotných počátků ovlivňovaly, nebylo mnoho. Svoboda nebyl

---

¹³ FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1930, s. 31.

¹⁴ HOLUB, D. *František Xaver Svoboda*. In MERHAUT, L. a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž. Sv. I.* 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 470.

¹⁵ NOVÁK, A. *Dějiny českého písemnictví*, Praha: Brána, 1994, s. 227

¹⁶ Za autorova života došlo k velkým událostem a změnám ve světě. Svoboda se narodil v době habsburské monarchie, do jeho života zasáhly revoluce v roce 1905, první světová válka, rozpad Rakouska-Uherska, vznik samostatné Československé republiky a na sklonku jeho života také fašismus a vznik protektorátu Böhmen und Mähren. Srov. MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 99

¹⁷ MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 99

¹⁸ NOVÁK, A. *Dějiny českého písemnictví*, Praha: Brána, 1994, s. 227

velkým čtenářem knih.¹⁹ Techniku básní se učil na starých vydáních *Světozoru*²⁰, ke vzniku prvních děl ho inspirovaly práce Hálkovy, Nerudovy a Erbenovy. Později se autorovým inspiračním zdrojem stala díla ruského realismu (Puškin, Gogol, Čechov, Dostojevský aj.) a samotné Rusko, které dával svým čtenářům za vzor.

Celkovou povahu Svobodova díla vystihuje Václav Dresler v jediné větě. Svoboda je dle něj „*básník krystalisujícího češství, nadšený propagátor národního problému, citový i náladový entusiast, apoštol mravního obrození i očistěné úcty k ženě, jemuž rozvojem, vzrůstem a posláním jest hledat, tvořit a kombinovat*“.²¹ V této krátké definici jsou obsaženy všechny hlavní myšlenky a rysy autorovy tvorby.

Byl autorem genologicky všestranně zaměřeným a ve své době čtenářsky velmi oblíbeným. Moldanová Svobodu označuje společně se Sovou za předního básníka své generace, vedle Preissové, Stroupežnického a Jiráska za předního představitele českého dramatu a vedle Mrštíka a Svobodové za průbojného prozaika, otevírajícího svou tvorbou cestu mladé Moderně.²² Podle Nováka byl Svoboda typickým lyrikem, romanopiscem, dramatikem a povídkářem měšťanského realismu ovlivněný básnickým impresionismem.²³ Je těžké pevně stanovit, která z oblastí autorovy tvorby byla nejpřínosnější a tudíž nejdůležitější, ani autoři, kteří se Svobodovi věnovali ve svých odborných pracích, se v odpovědi na tuto otázku neshodli.

Svoboda se snaží především o propojení literatury a reálného života, ve svých dílech, ať už básnických, prozaických nebo dramatických, vyobrazuje svůj vztah k přírodě, a to z pohledu vesnického člověka. Svě příběhy umísťuje do doby svého dětství a čtenáři poskytuje detailní a věcný náhled na události všedního života, přičemž bohatě využívá vlastních vzpomínek, zásadní jsou pro něj především prožitek a skutečnost, kterou se snaží zachytit ve své nevšední kráse. Velký důraz klade na

---

¹⁹ FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1930, s. 55

²⁰ Obrázkový týdeník vycházející od roku 1864 do roku 1899, postupně se při jeho tvorbě vystřídali 4 nakladatelé: František Skrejšovský (1867-1876), Vojtěch Konstantin Mayerhofer (1877-1879), Primus Sobotka (1879-1883) a František Šimáček (1883-1899). K jeho redaktorům patřili například Jaroslav Vrchlický nebo Svatopluk Čech.

²¹ DRESLER, V. *F. X. Svoboda. Studie k portrétu*. 2. vyd. Praha: Nákladem Přemysla Plačka, 1911. Knihovna Přehledu Revuí. Svazek 2. -4., s. 3

²² MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 98

²³ NOVÁK, A. *Dějiny českého písemnictví*, Praha: Brána, 1994, s. 226

charaktery postav, detailně líčí jejich city, pocity a nálady, stěžejní je pro něj rodinný život a vztahy lidí, které podléhají vlivům okolí. Do literatury vnáší nové náměty a umělecké postupy.

Své příběhy Svoboda zasazuje nejčastěji do okolí svého rodného Mníšku pod Brdy nebo do centra či okolí Prahy, kde studoval a následně strávil velkou část svého života. Tento kraj a lidé v něm žijící jsou mu velkou inspirací. Vojtěch Martínek Svobodu ve své monografii označuje jako člověka, který i přes to, že nosil městský šat, zůstal v jádře sedlákem.²⁴ Autorova vypravování o osudech lidí jsou doplňována rozsáhlými lyrickými popisy krajiny a okolní přírody.

Ve 20. století, v době, kdy se stala velmi aktuální otázka ženské emancipace, zauímají u Svobody láska a ženské postavy velmi podstatné místo a jsou nejčastějšími motivy jeho příběhů. Maryna Fričová nazývá Svobodu spolu s J. S. Macharem největším básníkem ženina srdce a osudu.²⁵ Autor líčí charaktery žen různých společenských postavení, velmi často zobrazuje jejich podřadnou funkci, vykresluje ženy ovlivněné okolním prostředím, které bez opory svých mužů nejsou schopny se jakýmkoli způsobem prosadit ve společnosti i ve vlastním životě, ženy, které nebojují za svá práva, ale za svou citovou a mravní rovnováhu (např. paní Dymáková v *Čarovné kořisti* nebo Hana Pechanová v *Řece*).²⁶ Přestože vůdčími postavami jsou v jeho pracích muži, největší pozornost věnuje často autor právě psychologii povah žen, které vykresluje s velkou detailností. Lásku považuje za nejdůležitější součást života.

Autor ve svých dílech využívá širokou paletu ženských charakterů. Ve většině příběhů, jak již bylo výše zmíněno, klade důraz na mravní čistotu ženy, v jeho tvorbě lze však nalézt i příběhy, ve kterých vystupují ženy zlé a vypočítavé (viz *Mezi jednou a pěti* či *Poznamenání andělé*). Podle Martíneka je však Svobodovi nejvlastnější, když může ve svých příbězích vykreslovat dívky v okouzlení prvních lásek, dívky půvabné, kvetoucí a opojené (příklad najdeme v souborech *Májové proutky* nebo *Lípy u našich cest*).²⁷ Opět se tedy potvrzuje různorodost autorových hrdinů a hrdinek, nejen, že líčí

---

²⁴ MARTÍNEK, V. F. *X Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s. 5.

²⁵ FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1930, s. 83

²⁶ MARTÍNEK, V. F. *X Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s. 38

²⁷ MARTÍNEK, V. F. *X Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s.47

ženy stíhané osudem, ženy trpící a strádající, dokáže také vypodobňovat ženy šťastné a zamilované, užívající si života plnými doušky.

Je zastáncem lidského přístupu k ženám a své jemné a chápající myšlenky se nebojí prezentovat ve svých příbězích. Manželství je podle něj společenství dvou lidí, jež spolu sdílí naděje i bolesti. Takový jev je v literatuře přelomu století jevem výjimečným a dalo by se říci, že Svoboda byl prvním, kdo se nebál v době silného mužského individualismu šířit názory takové povahy.²⁸ Své názory na problematiku postavení ženy a jejího vztahu k muži nejvíce rozvádí ve čtyřsvazkovém románu *Skok do tmy*, vydaném v roce 1929.

Svobodova díla jsou prostoupena silnou myšlenkou češství a oddanosti českému lidu. Autor věří v znovunalezení české duše a v lepší budoucnost českého národa, přesto mu však vytýká jeho chyby z dob minulých. Těmito chybami jsou podle Fričové „*opičáctví po cizině, nedostatek národní hrdosti, nepodnikavost, nehybnost, nechápavost vůči moci kapitálu a průmyslu a především vzájemnou nevraživost, která ušlapává všechny ideály a všechny snahy a oddaluje společný cíl*“.²⁹ Český národ je podle něj otrokem jiných národů, jehož obyvatelé si pouze nařikají na své problémy, kritizují, život za hranicemi se jim jeví jako lepší, a přeci pro zlepšení svého živobytí nic nedělají. Pomocí skutků a jednání hrdinů ve svých dílech se snaží čtenáře před opakováním starých chyb varovat a motivovat je k činnosti.

Svobodovým světovým názorem a znakem jeho prací je determinismus³⁰, předurčení a příčinnost opět vyplývající především z přírodních zákonů.³¹ Dle něj je vše předurčené, vše funguje podle předem stanovených pravidel, které člověk svým jednáním nemá šanci změnit, avšak připouští také možný vývoj, kdy po časech plných utrpení může přijít očista a trpělivost může přinést dlouho očekávané ovoce. Každý lidský čin či skutek má svou příčinu i důsledek a dohromady tvoří řetězec lidského života. Zastává názor, že i zdánlivě svobodná vůle člověka je podmíněná určitými přírodními zákonitostmi, nějakou vyšší silou, kterou sám velmi obdivuje. Vlivem této

---

²⁸ FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Josef R. Vilímek, 1930, s. 88

²⁹ Tamtéž, s. 40

³⁰ První prací, založenou na tomto světovém názoru, byl román *Srdce její vzkvétalo vždy dvěma květy* (vyd. 1908).

³¹ FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Josef R. Vilímek, 1930, s. 65

myšlenky vznikaly psychoanalytické romány, povídky a novely jako *Valerian Zloch* (1910), *Až ledy popluží* (1911), *Večerní hovory* (1911), *Temné síly* (1915), *Vlna za vlnou se valí* (1915), *Červený jezdec* (1918), *Skok do tmy* (1929) aj.

Všechna jeho díla se dotýkají nějakých mravních idejí či otázek života. Témata svých prací nevybírá nahodile, příběhy nekonstruuje podle aktuálních zálib čtenářů, nýbrž je nachází v každodenních problémech obyčejných lidí, čerpá ze svých zkušeností a zážitků, prezentuje svůj názor na život. Často popisuje generační problémy vycházející převážně z konzervatismu starších. Častými hrdiny jsou v jeho příbězích mladí lidé, s nimiž sympatizuje, popisuje nejen jejich životní vývoj, ale také vývoj jejich životních postojů a názorů.

Kromě románů se značným mravním přízvukem (viz *Probuzení*, *Rozkvět*, *Řeka*, *Až ledy popluží* aj.), vycházely z autorova pera také příběhy řadící se k populární literatuře. Byly to především práce dramatické, jejichž trivialismus uspokojoval potřeby lidových čtenářů. Podle Vojtěcha Martínka měly u diváků největší ohlas právě ty Svobodovy hry, v nichž se odráželo prosté veselí, radostné dějové zápletky, humor blížící se karikatuře, hry, které se místo světobornými problémy zabývají všedními radostmi a těžkostmi prostých občánků.³² Lidové publikum oceňovalo spíše veselohry s nesložitými zápletkami, jenž je rozptylovaly od každodenních starostí a nezatěžovalo je obavami novými. Mezi nejoblíbenější díla tak patřila dramata *Na Boušinské samotě* (o sporu mezi mládím a stářím), *Poupě* (o první lásce a starostmi s ní spojenými), *Čekanky* (veselohra o nuceném celibátu úředníků a čekání jejich nevěst), *Poslední muž* (fraška s mravním ponaučením o vynalézavém zkrocení muže, který tyranizuje svou rodinu) a *Roztomilý člověk* (o muži bavícím se vtípy na účet svých blízkých). K oblíbeným pracím patřily také drobné frašky jako *Milionářky*, *Matčiny starosti* nebo vtipné povídky *Mlsáníčko*, *Starý kozel*, *Milý tatínek* a *Lapený Samsoněk*.

2.3 Oblasti tvorby

Svou literární činnost zahájil Svoboda jako básník roku 1883 lyrickou sbírkou *Básně*, jejímiž recenzenty se stali Jan Neruda a Jaroslav Vrchlický. Vrchlický hodnotil tuto sbírku slovy: „Svoboda je lyrik velmi delikátní, lyrik měkký, ač prost každé sentimentálnosti. V některých básních objevují se u něho tak jemné odstíny myšlenkové,

---

³² MARTÍNEK, V. F. *X Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s. 23

že v čtenáři se zachvěje ta nejhlubší struna citu...“³³, a svou pozitivní kritikou ovlivnil další básníkův vývoj.

Svobodova básnická tvorba zahrnuje jak básně lyrické, tak epické, v nich autor věcně vykresluje duševní stavy, vzpomínky na dětství, lásky, city, dojmy, přírodní nálady i obrazy krajiny, především okolí svého rodiště. Svými životními názory, zájmem o přírodu a všechno s ní spojené, svým impresionismem a propagací myšlenky národní hrdosti se tak vymyká trendu konce 19. století, určovanému mladou generací reprezentovanou jmény jako Jaroslav Vrchlický, Jan Neruda, Josef Václav Sládek, Julius Zeyer nebo Svatopluk Čech. Příliš se vzdaluje Čechovu architektonismu, Vrchlického kosmopolitismu nebo Zeyerovu mysticismu, s Nerudou má společné pouze vlastenectví, se Sládkem zjednodušenost formy.³⁴

Maryna Fričová považuje lyrickou oblast autorovy tvorby za nejdůležitější, nejen že svou monografii nazvala *Básník domova*, ale i v celé této práci Svobodu nazývá básníkem. Lyrika je podle ní spodním, křišťálovým proudem, který protéká celým dílem, a to i prozaickým i dramatickým, je ve své podstatě východiskem veškeré další básníkovi umělecké práce.³⁵

Centrem tvorby nazývá Václav Dresler Svobodovy povídky a romány.³⁶ Ty se nevyznačují svou dějovostí a dramatickými příběhy, ale jejich těžištěm je, stejně jako u děl básnických, líčení charakterů postav, jejich vnitřních bojů a vzájemných vztahů a opět také, stejně jako u ostatních oblastí autorovy tvorby, líčení přírody, která hlavní hrdiny nejen obklopuje, ale také jim pomáhá k poznání života, uzdravuje je, přináší jim klid a rovnováhu. Svě prózy staví autor na mistrně promyšleném rozvíjení syžetové linie. Dějová linie je utvářena postupně, po malých vrstvách, vše na sebe navazuje a tvoří tak řetěz bohatě rozvitého příběhu. Jako časté motivy se v příbězích vyskytují láska a milostná vzplanutí mladých lidí.

Poslední oblastí autorovy činnosti je tvorba dramatická. Vstoupil do světa českého dramatu v době, kdy tato oblast zažívala období velkých změn. Rozšiřovala se potřeba oprostít divadlo od vznešeného lesku a místo toho vyobrazovat reálný život s jeho

---

³³ VRCHLICKÝ, J. *Básně. Lumír*, 1883, roč. 11, č. 5, s. 80

³⁴ FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Josef R. Vilímek, 1930, s. 116

³⁵ Tamtéž, s. 115

³⁶ DRESLER, V. *F. X. Svoboda. Studie k portrétu*. 2. vyd. Praha: Nákladem Přemysla Plačka, [1911], s.7.

aktuálními problémy. Svobodova dramata *Rozpad* a *Směry života* se řadí spolu se Stroupežnického *Našimi furianty* mezi první inscenovaná realistická dramata. Dle Dreslera byl Svoboda „u nás jedním z nejserióznějších průkopníků a zakladatelů moderního dramatu, realistického, sociálně společenského, psychologicky problemového“³⁷. Autor se tak stal spolu s Aloisem Jiráskem, Gabrielou Preissovou, Matějem A. Šimáčkem, Ladislavem Stroupežnickým nebo bratry Mrštíky průkopníkem realistické tvorby na divadelních prknech.³⁸ Tradici českého dramatu narušil zavedením nových témat a nových hrdinů, jimiž byly prosté lidské typy umístované do přirozeného prostředí a zabývající se aktuálními problémy.

Jako časté motivy se v jeho divadelních hrách objevují mravní konflikty a vlivy okolí na charaktery postav, Svoboda vyjadřuje názor, že veškerý život musí pevně stát na mravních základech. Jeho dramata často řeší problémy národního, kulturního nebo sociálního života. Nesnaží se vyobrazovat velké lidi a velké činy, nýbrž obyčejného člověka s jeho přednostmi i chybami, s jeho láskami a rodinnými vazbami. Působení jeho děl nespočívá v dějovosti nebo grotesknosti, ale především v detailních líčeních lidských povah, nálad a idejí.

Mnoho z jeho her bylo uváděno na prknech Národního divadla a těšilo se velké oblibě publika. Jeho veselohra *Poslední muž* se dostala dokonce až za hranice českých jevišť, byla hrána v německých i amerických divadlech. Popularitu *Směrů života* dosvědčuje fakt, že po dobu více než čtyřiceti let neopustily repertoár her Národního i Městského divadla vinohradského, byly hrány také v řadě ochotnických scén po celé republice.³⁹ Některá z jeho dramata byla později dokonce zfilmována (viz komedie Martina Friče z roku 1934 *Poslední muž* a z roku 1941 *Roztomilý člověk*⁴⁰, komedie Vladimíra Borského z roku 1940 *Čekanky* nebo drama Jiřího Slavička z roku 1940 *Směry života*). Svoboda nebyl pouze autorem předloh, ale psal také scénáře k těmto filmům.

---

³⁷ DRESLER, V. F. X. *Svoboda. Studie k portrétu*. 2. vyd. Praha: Nákladem Přemysla Plačka, [1911], s.69

³⁸ MARTÍNEK, V. F. X. *Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s. 19.

³⁹ FRIČOVÁ, M. *Báseň domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Josef R. Vilímek, 1930, s. 32

⁴⁰ Filmová adaptace humoresky *Kašpárek* vydané v roce 1927.

2.3.1 Kontext tvorby

Pro zasazení Svobodovy tvorby do literárního kontextu je potřeba nastínit stav české literatury posledních desetiletí 19. a začátku 20. století, tzn. období velkých proměn nejen v literatuře, ale také v politickém a společenském dění.

V době, kdy vstoupil Svoboda do literárního světa, tedy v 80. letech 19. století, působila v něm ruchovsko-lumírovská generace soustředující se na otázku orientace české literatury. Polemiku s autory této generace vedli od 80. let autoři realisticko-naturalistického zaměření, snažící se o sblížení literatury se skutečným životem a podporu národního sebevědomí. V 90. letech vstupuje do literatury generace České moderny a s ní nové směry jako impresionismus, symbolismus, syntetismus, secese a dekadence. V prvním desetiletí 20. století se kolem S. K. Neumanna vytvořila tzv. generace buřičů. Před první světovou válkou, kolem roku 1910, nastoupila předválečná moderna vyznačující se avantgardním uměním. Předválečná avantgarda opět přinesla do literatury nové směry, a sice novoklasicismus, kubismus, futurismus a civilismus. Válečné období se vyznačovalo na jedné straně chaos a rozvrat zobrazujícím expresionismem, na druhé straně mravně obrozující prózou. Léta 20. přinesly umění legionářské, boj za spravedlnost prosazující umění proletářské a šťastný život reprezentující poetismus. Přelom 20. a 30. let znamenal krizi avantgardy rozptýlení autorů různými směry (utopie a fantastika, dokumentární román, imaginativní próza, katolická próza, expresionistické drama, problémové drama, avantgardní divadlo). 30. léta jsou charakterizována jako čas krize, autoři se stejně jako na přelomu století ubírají několika směry a v literatuře tohoto období se lze setkat s různými směry a žánry (např. Hlaváčková poezie samoty a smrti, Zahradníčková spirituální poezie, Nezvalova surrealistická poezie, Hrubínova a Seifertova lyrika času a ticha, Olbrachtovy a Vančurovy mýty a balady, Vančurův a Poláčkův společenský román, Křelinův ruralismus nebo socialistický realismus Majerové a Pujmanové.).

Jak již bylo výše zmíněno, nehlásila se tvorba F. X. Svobody k žádné literární epoše, k žádnému literárnímu proudu, přestože se jich v české literatuře za autora života vystříдалo hned několik a řadu z nich svou tvorbou dokonce předznamenal. Proto by se v jeho dílech našlo množství prvků, alespoň částečně se shodujících s tendencemi v literatuře Svobodovy doby, a to hlavně těmi, které byly aktuální v první polovině jeho umělecké činnosti.

S autory ruchovsko-lumírovské prózy (umělecká činnost 70. léta 19. století – první světová válka) měla Svobodova díla společnou vázanost k určitému místu či kraji (Klostermann – Šumava, Holeček – Stožice, Nováková – Litomyšlsko, Svoboda - Podbrdsko), hledání příkladných hodnot na venkově a jeho idealizaci, nebo zájem o všední život s nevšedními hrdiny, kterými byli především snílci, lidé přemýšliví o životě nebo pátrající po ideálech a skutečnosti.⁴¹ Podobně jako někteří realisté se pokoušel o věrohodný a pravdivý obraz skutečnosti adresovaný čtenářům s všedním zaměstnáním⁴², tedy obyčejným lidem. Stejně jako někteří realističtí autoři (K. V. Rais, I. Herrmann) psal vedle náročných románů velkého obsahu také populární četbu. V období Moderny (90. léta) je v jeho dílech, básnických i prozaických, možné nalézt společné znaky s impresionistickými básníky vyjadřujícími především pocity a nálady a zaměřujícími se na čtenářův prožitek díla (Sova, Červinka, Klášterský). Distančováním se od všech aktuálních „moderních trendů“ se shodl s názorem České moderny.

Třemi hlavními proudy období realismu byly vesnická, historická a psychologická próza, přičemž historie a vesnice tvořily dva stěžejní body českého románu. Svoboda se ve své tvorbě dotkl dvou z těchto proudů, a to prózy vesnické a prózy psychologické. Autorovy romány s vesnickou tematikou a především románová kronika *Rozkvět* patří k jeho nejznámějším dílům. Zároveň Svoboda ve svých dílech nabízí čtenářům detailní psychologické obrazy lidských charakterů, jejich protikladné pocity, vášně, lásky, vnitřní konflikty rozumu a citu. Jeho příběhy tudíž nepřekypují dějem, ale jejich těžištěm jsou lidské vztahy, výrazné lidské typy a vztahy mezi jednotlivými postavami, jenž pozvolna utváří celý příběh.

2.3.2 Vesnická próza v období realismu

Téma vesnické prózy je v české literatuře spojováno především s obdobím realismu, tj. obdobím posledních desetiletí 19. a počátku 20. století. Toto období přineslo do národní společnosti velké změny, jimž bezesporu napomáhala také právě vznikající

---

⁴¹ Podobně jako u Holečka sedlák Bartoň, je takovým hrdinou u Svobody sedlák Novák.

⁴² Mnoho z autorů, hlásících k realismu či naturalismu, se neživilo výhradně psaním uměleckých děl, ale vykonávalo vedle toho běžná zaměstnání. Ignát Herrmann, Karel Matěj Čapek Chod nebo Jan Herben byli novináři, Josef Svatopluk Machar spolu s F. X. Svobodou úředníci, Karel Václav Rais učitelem.

umělecká díla, v nichž se tyto změny odrážely a jež na ně plynule reagovala. V realistických příbězích můžeme sledovat vývoj od ideálů vlastenectví a češství až po plnou skepsi a narušenou morálku. Stejně jako obsah se vyvíjí také forma a kompozice díla. Od chronologických, detailně líčených příběhů přechází autoři k rozvolněné kompozici, od objektivních vyprávěčů a jednoznačné interpretace k vyprávěčům nespolehlivým, kdy je potřeba větší zapojení čtenářovy fantazie.⁴³

Zájem o venkovskou tematiku pramenil u některých spisovatelů z jejich vlastních vazeb k určitým regionům, jako příklad lze uvést Holečkův vztah k jihu Čech nebo Raisův či Staškův vztah k oblasti Podkrkonoší. I u F. X. Svobody se setkáváme s vazbami na jeho rodný Mníšek pod Brdy (viz díla *Rozkvět* nebo *Útok zisku*) a vesnice v jeho okolí (*Noví vesničané*).

Na počátku tohoto období byl venkov hegemonem, jistotou, místem, odkud se začal znovu vyvíjet český národ. V literatuře převládala preromantická víra, že život na venkově je obrazem něčeho přirozeného a ryzího, že se jedná o „svět hlubokého mravního cítění“.⁴⁴ Ideálem a vzorem se na dlouhou dobu stala díla Boženy Němcové, především její *Pohorská vesnice* a pozdější *Babička*, která se stala znamením české specifičnosti a výrazem národního ducha.⁴⁵ Podobně ryzí charaktery a velkorysé vztahy mezi lidmi je možné najít v dílech Karolíny Světlé.

Na konci 19. století, jak poukazuje Dobrava Moldanová, se s novou generací autorů objevují ve světě vesnických románů také nové postavy, a to postavy, upřednostňující morálku před svým vlastním štěstím, postavy s komplikovaným vnitřním životem. Jde především o lidové filozofy, idealistické dívky či svérázné myslitele. Snahy, aby vesnická témata postihla vše, co souviselo s národním životem, dokonce i jeho filosofickou rovinu, vedly k tomu, že se hlavní hrdinové reálným vesničanům vzdálili. I přes to však byla tato díla u čtenářů velmi oblíbená.⁴⁶ Typickým příkladem takové prózy jsou romány Terézy Novákové, Vrchlického *Selské balady* nebo díla Raisova, Baarova a Klostermannova.

---

⁴³MOLDANOVÁ, D. *České příběhy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007. s. 8.

⁴⁴ Tamtéž, s. 11

⁴⁵ JANÁČKOVÁ, J. *Stoletou alejí*. Praha, Československý spisovatel, 1985. s. 203.

⁴⁶ MOLDANOVÁ, D. *České příběhy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007. s. 12

Postupem času do idylických vesnických děl vlivem společenských změn proniká kapitál, který narušuje vztahy. Majetek ničí vztahy mezi lidmi, ničí jejich charaktery a má většinou přednost před lidskými city. Příběhy mají většinou smutný děj a tragický konec. Již v 60. letech 19. století najdeme téma nešťastné lásky například v Hálkově *Muzikantské Lidušce*⁴⁷, na konci století pak v Mrštíkovi *Maryše*, *Gazdině robě* Gabriely Preissové nebo Jiráskovi *Vojnarce*. Posledním třem jmenovaným dramátům předcházela tragédie F. X. Svobody *Márinka Válková*⁴⁸. Ve všech případech jde o konflikt majetku a citu, bohatství a lásky, touhy a povinnosti, většinou končící dobrovolnou smrtí hlavní hrdinky, jež neunesla tíhu osudu. Jediná Maryša se rozhodla pro revoltující akt, když otráвила svého manžela a tím se osvobodila od dalšího trápení, čímž toto dílo ovlivnilo další vývoj českého dramatu.

Zároveň s majetkovými rozpory se od 80. let objevují také konflikty generační, s nimi se lze setkat například ve *Výminkářích* Karla Václava Raise nebo v dílech Aloise Jiráska.

Tento průnik majetkových vztahů a generačních konfliktů do doposud idylického obrazu venkova vede k tomu, že venkov se rozpadá, ztrácí roli hegemonu a nastává doba hledání východiska, kde najít pozitivní příklady, když vesnice svou roli nositele vývoje ztratila, ale město jím také není. Tato krize se promítá také do literatury této doby, kromě F. X. Svobody především do děl Gabriely Preissové, bratří Mrštíků nebo Julia Zeyera. Tato situace v české literatuře trvá až do období 1. světové války.

2.3.3 Psychologická próza v období realismu

Moderní psychologický román je v české próze spojen s obdobím realismu, konkrétně k jeho rozvoji dochází až v 90. letech 19. století, tudíž téměř 40 let po začátku vývoje psychologických románů ve světových literaturách, tj. románů Gustava

---

⁴⁷ Vláda peněžních vztahů a touha po bohatství vedou ke zkáze lidského charakteru.

⁴⁸ Drama napsané roku 1887 s premiérou ve Švandově divadle roku 1889. Pro srovnání za první české realistické drama jsou považováni *Naši furianti*, jenž se poprvé představili divákům v roce 1887.

Flauberta nebo Fjodora Michajloviče Dostojevského. Dobrava Moldanová tento fakt připisuje nerozrůstání české literatury v době národního obrození.⁴⁹

Většina českých psychologických románů je postavena na kontrastech, ať už je to protiklad města a venkova, stáří a mládí, morálky a kapitálu nebo lásky a majetku. V psychologické próze na konci 19. století je nejvíce patrný právě kontrast města a vesnice a jejich obyvatel. Podle Fričové je velkoměsto a velkoměstský člověk jako mezinárodní hotel, který je na všech místech stejný, ničím se neliší. Podobně tak obyvatelé měst jsou jako obláčky v proudu, které se postupným otíráním o sebe všechny stejně zakulatily. Lidé na venkově mají dostatek prostoru, aby se mohli zformovat po svém.⁵⁰ Vesnice je v dílech vykreslována jako centrum čistoty, nezkaženosti, proto by měla být centrem národního rozvoje. Hlavní hrdina zpravidla odchází do města s velkými plány a cíli, aby byl městem semlet, byly zničeny veškeré jeho dosud získané hodnoty a aby došlo k jeho úplné mravní zkáze.

Mezi nejznámější představitele žánru psychologické prózy na konci 19. století u nás lze vedle F. X. Svobody zařadit například jeho manželku Růženu Svobodovou nebo Boženu Benešovou, K. M. Čapka Choda a Julia Zeyera.

Jak již bylo výše naznačeno, vychází Svobodova díla především z protikladů měst a vesnic, z negativních vlivů města a kapitálu na život na venkově a tím souvisejících lidských konfliktů. V jeho příbězích dochází k soubojům mezi kulturou selskou a kulturou uměleckou. Zatímco tradiční kultura selská se vyznačuje vytrvalostí, konservatismem oddaností a houževnatostí, kultura umělecká, tedy kultura velkoměst, opírající se o duchovní svět, přírodní zákony a mravní a filozofické názory, o spojitost lidských osudů a tajemství života.⁵¹ Svoboda v *Rozkvětu* líčí vnitřní souboj tužeb a plánů s vlastním rozumem, v *Rozkladu* bezmoc člověka, kterému vše, co pilnou prací nashromáždil, mizí kvůli nerozvážnosti dětí pod rukama, tudíž souboj mládí a stáří a zároveň morálky a kapitálu.

Svobodova tvorba se vyznačuje detailními popisy charakterů postav. Právě různorodost těchto charakterů podněcuje dramatičnost jeho příběhů, z ní pramení

---

⁴⁹ MOLDANOVÁ, D. *České příběhy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007. s. 159.

⁵⁰ FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Josef R. Vilímek, 1930, s. 52

⁵¹ Tamtéž, s. 42

většina konfliktů mezi hlavními hrdiny. Rád experimentuje s lidskou duší a tvoří propracované profily postav, které staví proti sobě. K dokreslení jednotlivých charakterů pomáhá Svobodovi prostředí, do kterého své hrdiny zasazuje. Velmi dobře psychologicky propracované jsou jeho povídkové soubory *Černý komediant*, *O lidech zvláštních* či *Červený jezdec* nebo román *V malém království*. Jeho zálibu v lidských citech a náladách naznačují také názvy některých jeho knih (např. román *Pokušení*, povídkový soubor *Vášeň a osud*, románek lesní samoty *Okouzlení* aj.).

Díky svým příběhům plným citových dobrodružství stál Svoboda u zrodu české prózy, která usilovala o osvobození člověka od předsudků a konvencí, a která se později stala hlavní myšlenkou děl anarchistických buřičů (Šrámka, Gellnera, Tomana).⁵²

2.4 Žánry Svobodovy tvorby

Jak již bylo výše zmíněno, zahrnuje bibliografie vydaných spisů F. X. Svobody přes stovku děl, řadících se z hlediska literárních druhů do všech oblastí literatury. V každé z oblastí je dále možné nalézt rozmanité typy prací.

Z oblasti básnické jsou to nejen sbírky básní (*Básně I a II*, *Květy mých lučin*, *V našem vzduchu*, *Kráska je ve všem*, *Večerní zvon*, *Nálady z minulých let*, *U pěti moří* aj.), ale také veršované povídkové drobnomalby (*Koketky*, *ženichové a nevěsty*), veršovaný román (*Noví vesničané*) nebo veršované románky (*Příhody líbezných žen*).

Z oblasti dramatické lze jmenovat dramata (*Márinka Válková*, *Odpoutané zlo*, *Olga Rubešová*, *Podvrácený dub*, *Přes tři vrchy*), činohry (*Směry života*, *Útok zisku*), veselohry (*Dědečku, dědečku*, *Čekanky*, *Fialka*, *Poslední muž*, *Housenky*, *Milionářky*, *Jeho nevinné oči*, *Maminčiny starosti*), aktovky (*Poupě*, *Boháč a smrt*, *Lapený Samsoněk*, *Milý tatínek*, *Starý kozel*), dramatické básně (*Démon*, *Srdcová královna*) nebo karikaturu *Rozveselená rodina*.

Oblast prozaickou zastupují především romány (*Probuzení*, *Dva romány*, *Řeka*, *Až ledy poplují*, *Vlna za vlnou se valí*, *Z lesů zaznívá zpěv*, *Červený jezdec*, *Čarovná kořist*, *Skok do tmy*, *Pozdě*, *Pokušení* aj.), románky (*Srdce její zkvétalo vždy dvěma květy*, *Jarní strže*, *Kašpárek*, *Májové proutky*) a povídky (*Povídky I, II*, *Náladové povídky*, *Mladé představy*, *Směs žertu a žalu*, *Pestré povídky*, *Vášeň a osud*, *Podivíni*, *Černý komediant*, *klekání* aj.), dále pak novely (*Večerní hovory*, *Temné síly*, *Kvetoucí stromky*, *Lípy u*

---

⁵² MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 99.

našich cest), obrazy (*Z brdských lesů, Příběhy a obrazy*), knihy příběhů (*Bílý pták, v tlačenici, Chytráci a dobráci, O lidech zvláštních*).

Stěžejními díly pro tuto práci jsou drama *Rozklad*, veršovaný román *Noví vesničané* a dílo *Rozkvět*, jehož žánrové zařazení není v odborné literatuře zcela jasné. Někdy je *Rozkvět* řazen k románové kronice, někdy k románu-řeka, někdy je označován pouze jako román.

3 Vesnická tvorba

Děl přímo zpracovávajících venkovskou tematiku nenajdeme v soupisu Svobodových prací mnoho, přesto zaujímají důležité místo a patřily k čtenářsky nejoblíbenějším. Pro účely této práce, zvláště její praktické části, byla vybrána právě tři z těchto děl, každé spadající do jiné literárnědruhové oblasti. Z oblasti prózy je to románová kronika *Rozkvět* (rok vydání 1898), z oblasti poezie veršovaný román *Noví vesničané* (konkrétně jeho druhé přepracované vydání z roku 1923) a z oblasti dramatické drama *Rozklad* (rok vydání 1940). Kromě těchto tří děl je možné nalézt téma vesnice například v autorově prvním románu *Probuzení*, v němž má venkov očistný vliv na mysl městského studenta, nebo román *Čarovná kořist*, vyprávějící o těžkém přivyknutím si životu ve velkoměstě po letech strávených na venkově.

3.1 Rozkvět

3.1.1 Charakteristika díla

Dvousvazkový román *Rozkvět* skládající se celkem ze šesti dílů je pravděpodobně Svobodovým nejznámějším, nejzdařilejším a čtenářsky nejoblíbenějším dílem. Je proto označován za střed Svobodovy umělecké tvorby⁵³. Poprvé vyšel v roce 1898 v nakladatelství Františka Šimáčka. V roce 1899 byl tento román vyznamenán výroční cenou České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Z hlediska žánrového je *Rozkvět* zpravidla řazen k románovým kronikám. Mimo to je někdy také označován jako román, románová epopej, román-řeka či kronika. Dobrava Moldanová ho řadí k románům ztracených iluzí, jež považuje za východisko českého psychologického románu rozvíjejícího se ve 20. století.⁵⁴ *Rozkvět* vypráví historii tří generací české venkovské rodiny v období 19. století. Dílo se vyznačuje značnými autobiografickými prvky, vypráví příběh o vzestupech a pádech Svobodova rodu, od časů života jeho děda, přes doby jeho otce po období života jeho samotného, jeho sester a bratrů. Charakterizováno je řadou dějových odboček, episod a proměn. Líčí příběh

---

⁵³ MARTÍNEK, V. F. *X Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s. 30

⁵⁴ MOLDANOVÁ, D. *České příběhy*. 1. vydání Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007, s. 162

rodinného rozvoje na několika pozadích, a to na pozadí politickém, národně kulturním a společenském. Jedná se o příběh hmotného i duševního vzestupu a následného rozkladu, zakončený optimistickým dosažením kulturního vrcholku, zrozením umělce. Svým tématem a zdůrazněním společenských vlivů se, jak poukazuje Dobrava Moldanová, *Rozkvět*, podobně jako *Rozklad*, *Směry života* nebo *Útok zisku*, blíží realismu – naturalistické větvi české prózy.⁵⁵ Prvky realistické poetiky jsou v díle zřejmé, ať už se jedná o volbu vesnického prostředí, rozsáhlého časového úseku, či detailních líčení okolí a vnější i vnitřní charakteristiky postav, často velmi intenzivně ovlivněných okolím, bez jakéhokoliv přiklášení a idealizace.

Diplomová práce Kláry Katolické přichází s analýzou *Rozkvětu* na základě synopticko-pulzačního modelu, jež práci staví do kontextu jiných diskurzů, jež zasahují do literatury 19. a 20. století, a to na ty, jež realismu nejen předcházejí, ale také ty, které na něj v pozdějších letech navazují. Vlivy na dílo tak dle ní mají zdobnost a malebnost parnasismu, barevnost, náladovost a důraz na detail typické pro impresionismus, romantický pocit opuštění a nepochopení či zájem o nitro postav přicházející do české literatury až ve dvacátém století s nástupem psychologické prózy.⁵⁶

3.1.2 Románová kronika

Románová kronika, též román-kronika či generační román, je jedním z typů venkovského románu, který je typický volnou strukturou, nedramatičností a obrazností, děj je složený z jednotlivých epizod či událostí, které na sebe bezprostředně nenavazují.⁵⁷ Jako žánr vznikla na počátku 19. století spojením žánru románu a metod kroniky. Ivo Pospíšil ji chápe jako slovesné dílo s jednou časovou řadou končící smrtí hrdinů a řadí ji spolu s memoáry k slovesným útvarům kolísajícím na hranici literatury faktu, publicistiky a krásného písemnictví.⁵⁸

---

⁵⁵ MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 99

⁵⁶ KATOLICKÁ, K. *Román Rozkvět*. František Xaver Svoboda. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta filozofická. Ústav české literatury a knihovnictví, s. 22-27

⁵⁷ MOCNÁ, D. *Románová kronika*. In MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 593.

⁵⁸ POSPÍŠIL, I. *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*. 1. vyd. Praha: Blok, 1986, s. 24.

Jde o žánr založený, na rozdíl od kroniky, na tzv. simulované odbornosti, která způsobuje malé množství příběhových a vázanost na jedno určité území, zpravidla na to, které je ústředním postavám domovem. Autor bohatě využívá funkce detailních popisů a je zde kladen velký důraz na znalost reálií. Prostřednictvím vševědoucího vypravěče tak čtenáři předkládá příběhy zasazené do reálných prostředí, většinou autorovi důvěrně známých a velmi blízkých. Ve výstavbě příběhu se tudíž projevuje dominance času a prostoru, kterým se děj plně podřizuje.

Dalším kritériem pro odlišení románové kroniky od kroniky je podle Pospíšila povaha implicitu a explicitu, tzn. počátku a zakončení díla.⁵⁹ Oproti kronice, jejíž závěr zůstává neukončený a autor tak nabízí prostor pro další pokračování, je románová kronika ukončena, a to zpravidla smrtí postav. V některých případech nastává výjimka, kdy kronika sleduje osudy několika generací, jak je tomu právě v Svobodově *Rozkvětu*. Dějová linie se tak prodlužuje o osudy otců či synů a vnuků, a to podle Janáčkové vede ke sblížení románové kroniky s generačním románem.⁶⁰

Janáčková dále zdůrazňuje motiv cesty a návratu⁶¹, který je pro románovou kroniku velmi specifický. Hrdina často opouští domov, aby se do něj následně vrátil, jelikož jedině ten mu poskytuje pevný bod, pocit bezpečí a chrání ho před nebezpečnými vlivy z okolí. Důležitým prvkem odlišujícím románovou kroniku od kroniky ve starší literatuře je tzv. prostorová pulzace, jež s pomocí motivů cesty a návratu umožňuje kontakt malé lokality s širším světem.⁶²

Termínem románová kronika jsou v českém prostředí nejčastěji nazývána díla období přelomu 19. a 20. století z prostředí venkova⁶³, která vyobrazují životy několika

---

⁵⁹ tamtéž, str. 34

⁶⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Románová kronika. *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*. 1990, roč. XXXXII, s. 270

⁶¹ Tamtéž

⁶² MOCNÁ, D. *Románová kronika*. In MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 593.

⁶³ Díla označována termínem románová kronika lze najít i novější literatuře (Neff, Majerová, Pujmanová), z hlediska světové literatury lze za zástupce tohoto žánru považovat T. Manna nebo J. Galsworthyho. Srov. TÁBORSKÁ, J. *Román-řeka*. In VLAŠÍN, Š. a kol. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 321.

generací jednoho rodu, jenž budí dojem spojení s kronikářskými zápisky.⁶⁴ Nejznámějšími vesnickými románovými kronikami byly na přelomu století Jiráskovo *U nás*, Herbenovo *Do třetího a čtvrtého pokolení*, Holečkovi *Naši* a Mrštíkův *Rok na vsi*. Každá z těchto kronik se váže k určitému území či regionu, od čehož se odvíjí popisované tradice a také mluva postav. Jirásek situuje svoji kroniku na Náchodsko, do Hronova (Padolí), Herben zachycuje oblast hanáckého Slovácka, Holeček ve své idylické eposeji vykresluje okolí svých rodných Stožic a Mrštíkové vsadili děj svého románu, podobně jako Herben, do slovácké vesnice.

Všichni tito autoři se podle Moldanové zamýšleli nad životním řádem a nad pevným základem lidské existence a ve svých dílech se snažili o vytvoření komplexního obrazu venkovské společnosti, kterou chápali jako „základ národního života“ a neustále usilovali o její zlepšení.⁶⁵ V kronikách Jiráskových, Herbenových apod. je možné se setkat se začínající kritikou venkova, který ztrácí svou dominantní funkci a objevuje se hledání řešení této situace. Vzhledem k povaze těchto děl bývali jejich recipienty podobní obyčejní lidé, prostí venkované, jejichž osudy byly v dílech zachycovány. Tito čtenáři nacházeli v knihách zálibu právě proto, že se s hlavními hrdiny mohli ztotožnit, knihy jim pomáhali nacházet řešení svých problémů i inspiraci.

Společným rysem vesnických románových kronik přelomu 19. a 20. století je realistický pohled na český venkov, na jeho konzervativní obyvatelstvo, zpravidla odmítající jakýkoliv vývoj a pokrok, který vede k rozkladu hodnot. Typickými motivy jsou tradice, zvyky, náboženství a příroda, které přispívají k ryzí čistotě a původnosti venkova. Autoři se tudíž snažili o zobrazení čistého světa založeného na přírodních zákonech, který není ovlivněn politickým ani společenským vývojem.

Podle Janáčkové se v kronikách rozvíjela idealizace venkovského života, která se zaměřovala na lidovou pospolitost a na kolektivního hrdinu.⁶⁶ Tento hrdina se stává buditelem vesnického společenství, uvažuje nad světem a životními otázkami. Takovým hrdinou je u Holečka sedlák Kojan, Jirásek připisuje tento buditelský význam učitelům,

---

⁶⁴ CHALOUPKA, O. *Průruční slovník české literatury od počátku do současnosti*. 1. vyd. Brno: Centa, 2005, s. 929–930.

⁶⁵ MOLDANOVÁ, Dobrava. Z galerie předchůdců: ženské postavy v patriarchálním světě Josefa Holečka, in: *Ruralismus jeho kořeny a dědictví*, Semily 2005, str. 28

⁶⁶ JANÁČKOVÁ, J. *Stoletou alejí*. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 204

Herben svému hrdinovi Jiřímu Benešovi, který se, i když neúspěšně, snaží napravit hříchy svých předků a jít ostatním jako poctivý sedlák příkladem.

Klasické schéma románové kroniky, které naplňuje i Svobodův *Rozkvět*, vychází z vývoje postav, kterými demonstrují prostřednictvím svých individuálních osudů širší sociální mobilitu. V první fázi dochází k vzestupu, ve druhé k úspěchu, ve třetí k úpadku a krachu z důvodu změny pohledu na svět a přehodnocení hodnot nové generace. Čtvrtá fáze přináší nový pomalý vzestup, například v podobě hledání hodnot v osobním životě nebo jako v *Rozkvětu* v umění apod. Tento nový vzestup je ale obtížný a často velmi nejistý.

Román – kronika vs. román – řeka

Termín román – řeka pronikl do českého prostředí z Francie, avšak nejde o výraz v české literatuře ustálený a plně vžitý, prolíná se s jinými typy románu, a sice s cyklickým románem, románovou kronikou nebo románovou ságou.⁶⁷ Jeho autorem je André Maurois. Tento výraz se užívá pro rozsáhlé, vícesvazkové románové práce se široce založenou paralelní kompozicí, které chronologicky zobrazují život člověka nebo skupiny lidí v určitém časovém rozmezí. Není tedy možné zcela zřetelně vymezit rozdíl mezi termíny román – řeka a román – kronika. Ke světovým autorům tohoto žánru lze přiřadit Thomase Manna (*Buddenbrookovi*), Marka Prousta (*Hledání ztraceného času*), Romaina Rollanda (*Jan Kryštof*), Michaila Šolochova (*Tichý Don*) aj.

3.1.3 K významovým složkám textové struktury

Díl první

Díl první představuje rodinu Nováků žijící již po mnoho generací v krajině podbrdské a živící se od nepaměti prací v polích a lesích. Vypráví o životě Josefa Nováka, který byl po brzké smrti svých rodičů ve svých deseti letech nucen přestěhovat se z rodné Lišnice do vedlejší vesnice Čisovice, kde se ho ujali teta a strýc Maštálkovi. Teta byla zlá, krutá a lakotná a svého schovance pouze využívala a neustále nutila k práci. Strýc tak přísný nebyl, ale neměl odvahy se tetě vzbouřit, a tak se stalo, že se

---

⁶⁷ TÁBORSKÁ, J. *Román-řeka*. In VLAŠÍN, Š. a kol. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 322.

malý Josef stal na statku levným sluhou. Díky všem těmto těžkým životním zkouškám se stal velmi zarputilým ve své práci. Záhy poté, co dospěl, odstěhoval se od nenáviděné tety pryč, vzal si za ženu Toničku Matýskovou a začal úspěšně podnikat a rozšiřovat svůj majetek a získává uznání širokého okolí. Se svou ženou měli dohromady sedm dětí, čtyři syny: Jakuba, Josefa, Václava a Toníka, a tři dcery: Marii, Annu a Kačenku. Marii vyvdal jako první do rodiny Fáberů, Josef se vyučil hrnčířem a usadil se v Praze, Jakub se oženil a staral se o dobře prosperující hospodu, kterou mu otec koupil a plně zařídil. Díl končí smrtí Toničky, Josefovy první ženy.

Díl druhý

Druhý díl začíná líčením těžkého živobytí po ženině smrti. Dcera Kačenka, nejstarší z dětí, doposud žijících v rodném stavení, je nucena obstarat veškerou práci kolem domácnosti a příliš se jí to nedaří, takže její úkol velmi brzy přebírá mladší Toník a záhy na to druhá Nováková žena, Barča. Ta byla sice dobrou hospodyní, pečlivou a pilnou, ale také příliš sobeckou, což vedlo k trpké nespokojenosti dětí. Antonín, který se začal po otcově vzoru věnovat obchodu, tajně doma kradl jídlo ze zamčené komory, Kačenka se záhy provdala do Bojov a nejmladší syn Vašík, který byl velmi slabý a nemocný, tři roky po otcově svatbě zemřel.

Do centra pozornosti se pomalu dostává nová generace. Antonín se oženil s Aničkou Touškovou z Kytína a přivedl si ji domů. Soužití mladých a starých hospodářů nedělalo dobrotu, a tak si Josef koupil chalupu novou a společně s ženou a nejmladší dcerou Aničkou se do ní přestěhoval. Tak začal Antonín sám hospodařit, s velkým nadšením a chutí do práce zveleboval statek a práce na polích mu přinášela radost. Avšak práce v otcově obchodě ho dostatečně nenaplňovala, a tak začal na pozadí revoluce roku 1848 díky své cílevědomosti a odvaze podnikat se dřevem. Obchody stejně jako Antonínův majetek se rychle rozrůstaly a vzkvétaly. Růst podnikání a zájem o lepší vzdělání dětí (Novákovi jich měli šest: Mária, Josef, Jeník, Toník, Anička, Pepička) vedly k stěhování rodiny do Mníšku, i přes to, že starý otec Antonína předtím varoval, obával se, že si syn ukousl příliš velké sousto a nebude schopen se ve městě prosadit. Přestěhování znamenalo trvalé vzdálení se nejen otci, ale i zbylým členům rodiny. Život ve městě přinesl s sebou velké změny v rodině, jejíž členové si na nový život rychle přivykli. Antonín se snažil od začátku zasahovat do chodu obce, avšak nebyl zprvu jejími obyvateli nijak vřele přijat, až později se do jejich přízně dostal a dokonce se stal

radním. Ve své funkci byl stejně jako ve své práci zarputilý a odvážný, díky tomu a díky svému smyslu pro pořádek se stal váženým spoluobčanem a rádcem. Nejstarší děti, Márinka a Jeník, byly poslány na studia do Prahy a krátce na to narodil se Novákům další syn pojmenovaný Václav.

Díl třetí

Třetí díl pojednává o době, kdy se Novákům v Mníšku dařilo, obchody rostly, aniž by bylo potřeba se o ně mnoho starat. Antonín se proto začal mnohem více věnovat práci radního. Záhy odešel na studia další syn Josef. Ale nejstarší syn Jeník dělal rodičům starosti, rozvinula se u něj záliba v malířství, jež nedokázal správně využít. Místo toho se toulal za děvčaty, především za Jitkou, dcerou mlynáře z Luckého mlýna, a většinu peněz promrhal za zábavu a drahé šaty a šperky. V té době se u Nováků narodilo osmé dítě, Jenička. Antonín dlouhou dobu snil o postavení továrny, což vedlo k častým sporům v rodině. Rodinu zasáhla tragédie, během krátké chvíle zemřela babička Toušková, čtyřletá Jenička na záškrt a chvíli poté i čtrnáctiletý Josef na tyfus. Jeník si v Praze stále více užíval života a jeho dluhy rychle rostly, takže ho otec vzal ze studií a přivezl zpět domů. Naopak Márinka se vrátila domů městem nezkažená a stala se matce velkou oporou v domácnosti. Dvanáctiletý Toník byl poslán do škvoreckého pivovaru, aby se vyučil sladovníkem, také kvůli předchozí Novákově špatné zkušenosti ze studií ve městě. Události roku 1866, prohraná prusko – rakouská válka, zpomalily budování továrny. Nakonec se však Novák po domluvě s židem Roubíčkem pustil do její výstavby. Továrna na dřevěné hřebíčky do bot neprosperovala tak, jak by si Novák představoval a k tomu se zvyšovaly i majetkové nároky rodiny. Rodině tak nastaly těžké časy. Továrna nejen, že nevydělávala, ale bylo do ní potřeba stále více peněz investovat, k tomu se začaly vyskytovat problémy s obchodem se dřevem. K starostem o zaopatření rodiny přibyly znovu mrzutosti s Jeníkem, jenž stále nenašel své uplatnění a s Márinkou, která začala ze samé práce a těžkostí chřadnout. Mnoho radosti přinesla Márinčina svatba s bohatým Bláhou, kterou zanedlouho ukončila zpráva o její smrti. Díl končí usmířením Antonína se svým otcem Josefem následovaným Josefovou smrtí.

Díl čtvrtý

Díl čtvrtý přináší marné pokusy o splacení četných dluhů, továrna definitivně zkrachovalo, obchod se dřívím také, přicházely snahy oženit Jeníka s bohatou slečnou Urbanovou nebo prosadit se v Praze s vynálezem metacího stroje, byly však neúspěšné. Jeník poté rodinu opustil a s myšlenkou osamostatnit se vydal se do Vídně. Veškeré naděje vkládala rodina nyní do Vašíka, který se po odeznění Jeníkova vlivu stal příkladným synem. Pepička se provdala za učitele Farského, jenž se přimluvil za Vašíkovo studium na pražské reálce. Jeník se po neúspěchu u dráhy vrátil z Vídně domů a vyučil se sládkem. Na konci tohoto dílu se rodina Nováků stěhuje na pražský Smíchov.

Díl pátý

Pátý díl vypráví o tom, jak rodina Novákova začala nový život v Praze, kde si Antonín zřídil obchod se dřevem a uhlím. Tam se začali rychle seznamovat s okolní společností, ale živobytí se jim příliš nedařilo, výdělek z obchodu stačil pouze na základní zaopatření domácnosti. Mezitím syn Toník narukoval na vojnu. Jeník ani v Pardubicích v pivovaru nevydržel a vrátil se domů, aby pomáhal otci s obchodem. Znovu se objevily myšlenky na jeho výhodný sňatek, vedoucí k tomu, že se s vidinou nabytí jmění oženil s vdovou Miňovskou, ukázalo se však, že vdova žádné bohatství neměla a Antonína tak čekal nešťastný život v hostinci v Táboře. Vašíkovi se ve škole dařilo, zajímal se o kresbu, čtení časopisů, psaní básní a hovory o politice. Pomalu si získává přátele podobných zájmů, kteří jeho samotného i jeho básně obdivují, zažívá první lásky. Při studiu získává místo učitele mladšího žáka v bohaté rodině. Krátce po sobě zemřely obě Vašíkovi sestry, Anička neprovdána v Praze, Pepička v Čáslavi, nedlouho po tom vyhasl i život bratra Jana. Toník se vrátil z vojny a pomáhal otci v obchodě. Po reálce nastoupil Václav také do vojenské služby, kde se poctivě věnoval psaní básní. Některé z nich byly dokonce publikovány v časopisech. Po vojně vstupuje na techniku, kde se seznamuje s dalšími básníky a více než studiu se věnuje umělecké tvorbě. Díl končí smrtí Antonína Nováka, který zemřel poté, co se dozvěděl, že syn, do kterého vkládal své poslední naděje, ukončil studium techniky.

Díl šestý

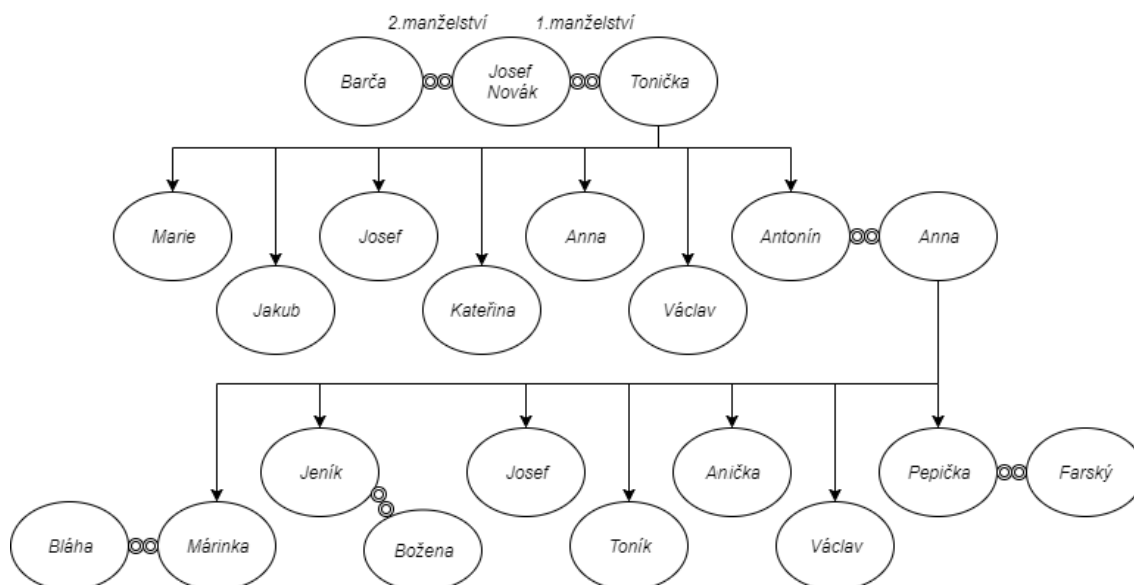
Počátek šestého přináší pochmurnou náladu, kdy se oba bratři, Václav i Antonín, snažili vyrovnat se ztrátou otce a pocity viny a podílu na jeho smrti. Za krátký čas umírá také matka a synové zůstávají odkázáni sami na sebe. Zatímco Antonín se nadále zabýval obchodem a založil rodinu, Václav se začal živit jako písař. Seznamuje se s vlivnou rodinou Zahradnických, díky níž se dostává do kontaktu s dalšími spisovateli a jinými vlivnými lidmi, s nimiž často debatuje a snaží se o prosazení vlastních názorů. Díky svým známostem získává lepší pracovní místo a má tak dostatek času na vlastní uměleckou tvorbu. Píše řadu úspěšných dramát, avšak jeho poslední práce, rozsáhlý román, je společností nepřijat a kritikou odsouzen. Václav je obklopen řadou podobně smýšlejících přátel a žen, jež ho obdivují. Prožije svou první lásku s dcerou Zahradnických Růženou, která ale skončí neúspěšně, Růženiným sňatkem s jiným mužem a nespokojeným manželstvím. Václavovou poslední láskou se stává Růženina přítelkyně Marie Salabová. Existují dvě různá zakončení celého příběhu. V prvním vydání končí příběh smutným setkáním Václava a Marie na pohřbu přítele Háčka, kdy Marie Václava odmítá a ničí veškeré naděje na jejich lásku. Druhé rozšířené vydání má konec optimistický. Marie a Václav se po Háčkově pohřbu znovu setkají v přírodě Václavova rodného kraje, kde jejich láska dostává ještě jednu šanci.

3.1.4 Postavy

Román *Rozkvět* se vyznačuje velkým množstvím postav různého typu (selských, měšťanských i literárních). V centru dění se nachází členové rodiny Nováků, pozornost se s vývojem děje přesouvá z jedné generace na druhou, a tím se postupně mění také hlavní hrdina. Dílo tudíž nemá jednoho ústředního hrdinu, ale tři, děda, otce a syna. Celkově se v díle vyskytuje více mužských postav než ženských, což je jev ve Svobodových dílech ojedinělý.

První generaci rodu tvoří Josef Novák, autorův děd, který měl se svou první ženou Toničkou celkem 7 dětí. Protože Tonička zemřela, oženil se Josef znovu s Barčou. Druhou generaci rodu zastupují děti Josefa a Toničky: Marie, Jakub, Josef, Kateřina, Anna, Václav a Antonín, autorův otec. Antonín se svou ženou Annou byly rodiči také sedmi dětmi: Mářinky (provdané za měšťana Bláhu), Jeníka (vzal si vdovu Boženu

Minařikovou), Josefa, Toníka, Aničky, Pepičky (provdané za učitele Farského) a Václava, znázorňujícího v díle samotného autora.

Obrázek 1 – Rodokmen⁶⁸

Hlavními představiteli, jak už bylo výše zmíněno, jsou mužští představitelé rodu, největší pozornost je věnována postavám Josefa, Antonína, Jana a Václava. Jsou to velice silné osobnosti, které se vyznačují svou průbojností, bouří se proti svému osudu a snaží se ho změnit.

Josef Novák

Postava Josefa se bouří nepřízní osudu, kdy je jako sirotek nucen vyrůstat u nenáviděných opatrovníků, vzpírá se jejich vykořisťování a spolu s uvědoměním si vlastních hodnot se u něj probouzí myšlenky na lepší život, sňatek a postavení se na vlastní nohy. Díky své pracovitosti a houževnatosti svých cílů dosahuje. Zastává názor, že ve světě je všechna moudrost a každý člověk, nezávisle na jeho společenském postavení, má stejné možnosti, jak na ní dosáhnout, záleží pouze na jeho pili a trpělivosti. Přestože je velice cílevědomý, ve větším rozvoji ho limituje nevzdělanost, proto upřednostňuje vzdělání u svých dětí. Poctivost, opatrnost a rozvaha přináší zisk, avšak podezřívavost a obezřetnost mu zabraňují ve významnějším obchodním počínu

⁶⁸ Inspirováno prací Kláry Katolické, ale vytvořeno autorkou na základě vlastní četby.

Antonín Novák

Antonín je na rozdíl od svého otce odvážnější, jeho nákladné toulky v mládí a touhy po ženách vedly k častým rozporům s otcem. Po převzetí živnosti se snaží vše ve vsi i ve vlastním hospodářství zdokonalit, zajímá se o širší dění, touží něco velkého dokázat, trápí se pocitem bezvýznamnosti. Charakterem se velmi podobá otci, kvůli své tvrdohlavosti spolu ale dlouhý čas nemluvili. Díky své odvaze a důvtipu rozvíjí svůj obchod a získává váženost, uznání a nadvládu ve vesnici. Usiluje nejen o rozvoj maloměsta, ale také o změnu společenských poměrů v něm, propaguje myšlenky rovnosti a kritizuje lichotivé podlézání vyšším vrstvám. Dlouhodobý rozpor s otcem skončil smírem až krátce před otcovou smrtí.

Jan Novák

Otci charakterem velmi podobný, ale svou bezstarostností, toulkami, lehkomyšlností a zájmem o dívky místo o hospodářství mu dělal velké starosti. V mládí byl velmi sobecký a hodně se zadlužil. Do vesnice přináší městská vliv v podobě tance, zábav na ledě a divadla. Touží se stát malířem, ale chybí mu snaha a cílevědomost. Často se bouří proti rodičům, odmítá plnit jejich přání.

Václav Novák

V dětství ovlivněn nejprve otcem, později bratrem Jeníkem, podobně jako on se pokoušel o malování a toužil po dívkách. Na rozdíl od Jeníka neměl šťastné dětství, což znamenalo jeho vývoj: „*bolestí domácího neštěstí zaléván, denním žalem rodičů změkčován, tak že jako zrnko jalovce lesem voněl, jako květ luční loukou páchl, jako obilí země načichl, a jako smutkem záhy zkoušený citem oplýval*“⁶⁹ Oplýval silným smyslem po spravedlnosti, odporem k lidské surovosti, k přetvářce a nepoctivosti. Zajímal se o zahraniční dění a přemýšlel o podstatě světa.

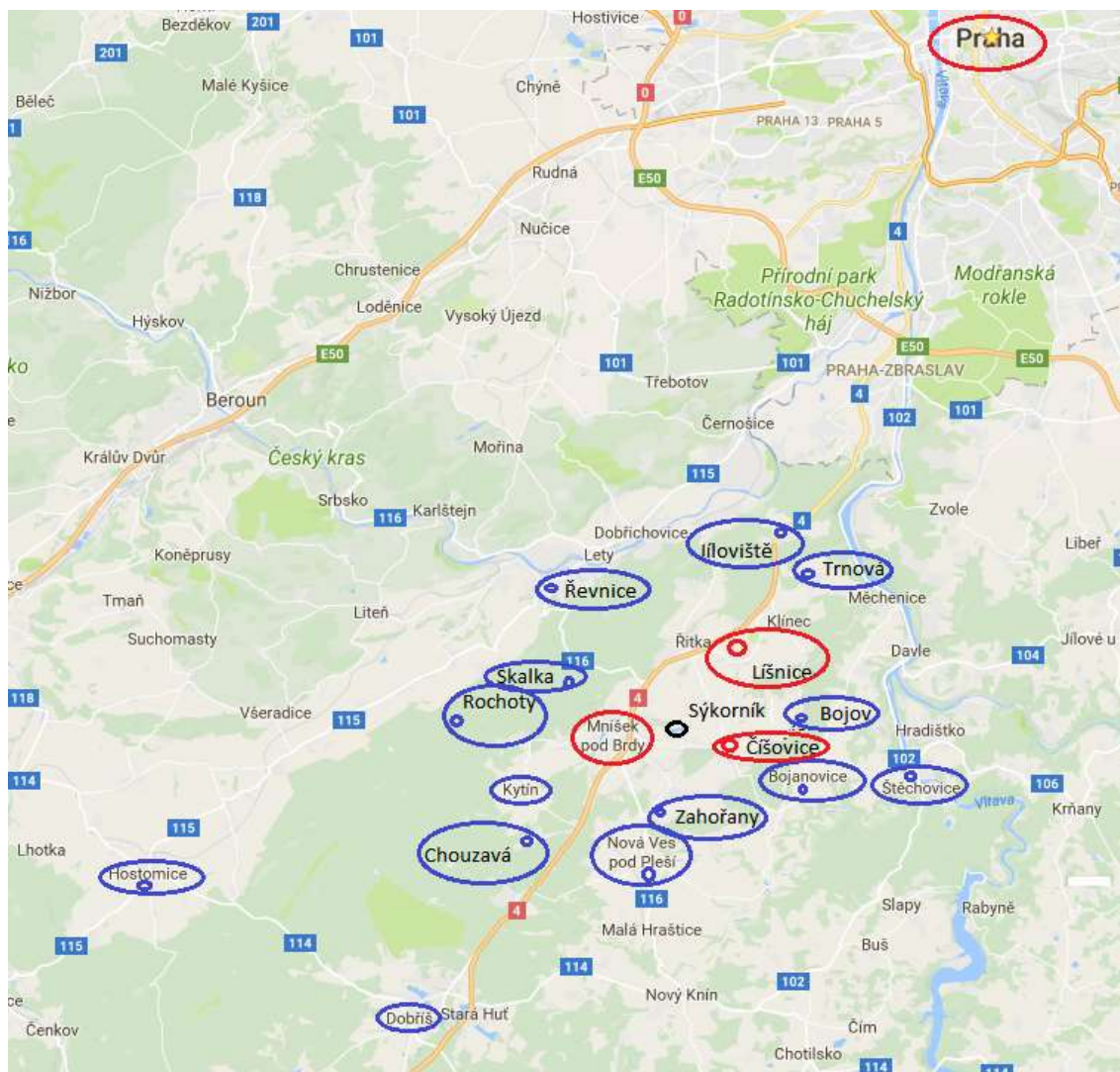
---

⁶⁹ SVOBODA, F. X. *Rozkvět. I–III*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898. s. 23

3.1.5 Čas a prostředí

Jak již bylo výše zmíněno, je děj zasazen do okolí autorova rodného Mníšku pod Brdy. Jedná se tudíž o prostředí Svobodovi dobře známé, k zobrazovaným místům má autor vřelý citový vztah a stejně jako prostor, i řada postav má skutečné vzory. Hlavními středisky děje jsou vesnice Líšnice a Čisovice a města Mníšek pod Brdy a Praha. V souvislosti stěhování rodiny Nováků se děj posouval z vesnic, přes malé městečko až do hlavního města Prahy, centra kulturního i společenského života. Rodina prvního hlavního hrdiny, Josefa Nováka, pocházela ze vsi Líšnice, Josef se byl nucen po smrti rodičů přestěhovat k tetě a strýci do Čisovic, jeho syn Antonín se se svou rodinou přemístil do Mníšku a následně do Prahy, tam rodina zakotvila. Kromě těchto míst lze v díle najít odkazy na jiná města a vesnice v okolí, která mají s příběhem nebo hlavními postavami určitou souvislost. Jsou jimi například Rochoty, Skalka, Kytín, Dobříš, Chouzavá, Bojov, Trnová, Štěchovice, Nová ves pod Pleší, Řevnice, Jíloviště, Záhořany, Bojanovice nebo Hostomice. Velmi okrajově jsou v románu například v souvislosti s obchodem zmíněna města Příbram a České Budějovice a další jihočeské město Tábor, kam se odstěhoval Antonínův syn Jeník.

Pro názornost jsou v mapě vyznačena hlavní centra vypravování červenou barvou a místa, která jsou v díle pouze zmíněna, barvou modrou.

Obrázek 2 – Mapa Rozkvět

Čas v díle plyne chronologicky. Příběh je zasazen do 19. století a je omezen pouze na dění ve vesnici, případně městě, kam rodina přesídlila, informace globálnějšího rázu se v díle spíše nevyskytují, historické a kulturní události do života na vsi nijak nezasahují. Výjimkou jsou neurčité zprávy o dění v Evropě v prvním díle nebo poznámky o vzniku pražského revolučního hnutí a následné nenaplněné plány vesničanů pomoci Praze v díle druhém. Válka v díle třetím přináší do vsi strach a nepravdivé zvěsti. Zaznamenán je průchod vojska krajem spojený s uvězněním mníšeckých radních a s potřebou postarat se o raněné a poskytnout vojákům stravu. V díle čtvrtém se objevuje záznam o budování Žižkova a změnách ve školství. Žádná z těchto událostí, kromě revolučního roku 1848, není přesně datována.

V díle lze nalézt jen málo přesných letopočtů. Většina z nich je spojena s životem hlavních hrdinů nebo jejich rodiny, jedná se o data:

- 1840 – smrt Toničky Novákové
- 1847 – žně a první setí ozimů
- 1858 – Antonínův zápas o udržení obchodu
- 1859 – vzrůst Novákova obchodu
- 1860 – stěhování do Mníšku
- 1864 – žně
- srpen 1865 – Novákovo setkání s podobně pokrokově přemýšlejícím mužem
- 1873 – setkání spolku mladých chlapců
- 1874 – Vašíkovo absolvování obecné školy v Mníšku
- na podzim r. 1886 – návrat rodiny Zahradnických
- na jaře r. 1893 – Václav spatřil Růženu u Vltavy

Ostatní časové odkazy jsou neurčitého rázu, omezené především na cyklické střídání ročních období, jedná se například o výrazy: *jaro toho roku, druhého dne, na počátku června, v druhé polovině června, toho roku, jednou v listopadu, po Novém roce, toho masopustu, jednou večer o žních, v prosinci, na konci dubna, druhého dne z rána, v říjnu toho roku, listopadu* atd.

3.1.6 Hlavní motivy díla

Motiv přírody a motiv víry

Motiv přírody prostupuje celé dílo ve formě velmi rozsáhlých lyrických popisů krajin. Svobodovo vystižení i těch nejmenších detailů budí dojem fotografie. Příroda je představována nejen v souvislosti s užitkem, který venkovanům přináší, ale je také místem, kde děti i dospělý hledají útěchu a pocit bezpečí. Zatímco dětem přináší obdivuhodné a kouzelné jevy rozvíjející jejich fantazie, dospělým její klid a samota nabízí útočiště pro zamilované, útěchu v nešťastné lásce, klid a prostor k přemýšlení, debatám o smyslu života a důležitým rozhodnutím. Autor popisuje přírodu, jako něco obdivuhodného, přinášejícího radost, něco, co je pro svůj velký užitek nutné chránit. Důkazem toho je Václavův odpor k lidem vraždícím netopýry.

Motiv víry s tím přírodním úzce souvisí. V díle se projevuje hlavně u starších vesnických generací pravidelnými modlitbami a bohoslužbami. Více než jindy se k víře uchylují lidé na konci života, kdy touží po rozehřešení a klidu. O důležitosti víry se lidé přesvědčují v těžkých životních situacích, modlitby za zemřelé děti matce přináší aspoň částečnou útěchu. O tom, že je víra důležitou součástí života venkovanů, se přesvědčujeme při otevírání Novákovy továrny, kdy Antonín věší nad její dveře dřevěný krucifix a prosí o boží požehnání.

Jakub Novák, syn Josefův, se tajně touží stát knězem, zabývá se čtením a výkladem svatých knih, modlitbami, legendami o životech svatých či příběhy z dějin křesťanství. Jeho záliba ho dokonce přivádí k tomu, že se vydává za faráře a poskytuje rozehřešení umírajícímu starci, což v něm následně vyvolává pocit viny a hříchu a úlevu mu přináší až pokání. Jeho touhy však zůstávají nenaplněny, nepřízeň prostředí mu nedává možnost svých cílů dosáhnout.

Pozdější generace se již tolik vírou nezaobírají. Vašík se dokonce snaží o logické vysvětlení těch jevů, jež si staří venkované vykládají jako boží skutky. Na závěr celého románu je ale vsunuta scéna Václavova velkého smíření se s Bohem, jenž ho přivádí k myšlenkám na věčný a nekonečný život.

Motiv lásky a motiv ženy

Motiv ženy v *Rozkvětu* splývá s motivem lásky a manželství. Žena je v díle zobrazována především jako partnerka nebo manželka, nebo jako objekt mužovy touhy. Jejím úkolem je být oporou muži, starat se o děti a pečovat o domácnost. Autor se velmi pečlivě věnuje popisu ženina zevnějšku, povahových rysů i zvyků. Jeho ženské postavy mají rozmanité podoby, jsou mezi nimi znatelné kontrasty. Jsou to jak ženy starší, tak mladé dívky, ženy nepěkné, nenáviděné, zlé a chamtivé a proti nim ženy hodné a vážené, ženy krásné s nevinné, nebo přetvařující se kokety svádějící muže. Velký vliv na jejich charakter má prostředí, ve kterém žijí, autor vyzdvihuje temperament a pracovitost venkovské selky nad koketnost a emancipaci městské „paničky“.

Láska se zpočátku projevuje v díle velmi nesměle, nevinným škádlením, opatrnými projevy citu. Manželství starších, ale i některých mladších generací má většinou majetkové důvody, lidé se berou většinou na přání rodičů s cílem zaopatření hospodářství. Až později do díla pronikají citová vzplanutí a milostné románky. Sexualita, zájem o ženské tělo a fyzická touha po ženě se objevuje až v druhé polovině

díla, souvisí vždy také s bohatým popisem pocitů a nálad. Je však vždy spojena s potřebou úcty k ženě, s cílem neublížit jí a neranit její city, zpočátku s mladistvou naivitou, kdy se Vašík domníval, že se musí s dívkou oženit, pokud ji políbí, později s rozvážnou volbou mezi dvěma ženami:

„Novák často myslíval o obou těchto dívkách. Obě ho zajímaly, obě upoutávaly část jeho srdce a část jeho duše. Postřehl na sobě i jistou starostlivost, aby byl k oběma stejně vřelý a stejně laskavý, ačkoli si to ani vysvětliti nedovedl. Jen tehda, mluvil-li s některou samotnou, klonil se na její stranu a myšlenka, že je snad právě do této zamilován mu vážně vstoupila do duše. Jakmile však mluvil s oběma, znova se ocitl v onom obdivuhodném postavení, kdy zůstávalo jeho srdce roztouženo, ale nenaplněno. Nebylo vše obsaženo v tom, že by nevěděl sám, kterou by chtěl, ale i v jisté úzkosti, aby jedné neb druhé neublížil.“⁷⁰

Veškeré náznaky nemravnosti jsou souzeny jako odporné, špatné, jsou prezentovány jako obraz zkaženého světa. Jedná se například o scénu, kdy starší paní Stehlíková koupe ve vaně mladého Josefa, Vašíkova spolužáka, nebo obraz, kdy mladí chlapi zvedají sukně spící služce Toničce.

Obraz lásky a manželství není vždy šťastný. Mnoho vztahů nedojde naplnění, ať už z majetkových či jiných důvodů, např. vztah Václava a Růženy, který je ukončen z důvodu pocitu provinění se a zklamání přítelkyně. Řada sňatků končí trápením a nespokojeností manželů. Janova svatba pro peníze se zdánlivě bohatou vdovou Miňovskou vyústí v nedorozumění a opakované hádky, Růženin sňatek v soužení a rozmrzelost.

Motiv smrti

Smrt je v *Rozkvětu* velmi častým tématem. Námět smrti je hned na začátku díla zlomovým momentem v historii rodu, kdy přerušuje její stereotyp a přináší velké změny. Motiv sirotka tvoří jakýsi rámeček celého díla, na začátku je to malý Josef, jenž je po smrti rodičů přidělen do opatrovnictví nenáviděným příbuzným, na konci pak téměř dospělý Václav, který je po smrti všech členů rodiny nucen postavit se na vlastní nohy.

Umírání a blízkost smrti jsou v díle spojeny s velmi detailními, až naturalistickými popisy, ať už niterních pocitů umírajícího, jako tomu je například u

---

⁷⁰ SVOBODA, F. X. *Rozkvět. I–III*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898. str. 324

strýce Maštálky, nebo líčení z pohledu vnějšího, tzn. z hlediska jiné postavy či vševědoucího vypravěče. Svoboda podrobně popisuje myšlenky a dojmy svých postav. Hrdinové často zažívají pocit úzkosti z neodvratné smrti, pocit marnosti, smutku, pomíjivosti života, s úctou a lítostí vzpomínají na zemřelé příbuzné. Na jedné straně vykresluje bolestné umírání starce Bretáka, Jana Nováka, Josefa Nováka či Toničky Novákové v kruhu rodinném, na druhé se pouze zmiňuje o smrti krejčího Nedomy, Jeničky, Josefa či Anny a zabývá pocity pozůstalých, jejich utrpením nad ztrátou blízké osoby. Velmi důkladně znázorňuje také poslední rozloučení se zemřelými.

Úcta k zemřelým a vzpomínky na ně jsou nejvíce patrné v rodině Lhotově, kde je domácnost zařízena jako památka na rodinné předchůdce: „*Svatý byl jim domov...Duše mrtvých žily tu s dušemi živých.*“⁷¹

Úmrtí blízkých přináší příležitost zamyšlení se nad vlastním životem, urovnání sporů. Smrt je společným osudem všech lidí.

Třikrát se v díle objevuje motiv sebevraždy, vždy je její příčinou bezmocnost, bezvýchodnost situace spojená se špatnou finanční situací dotyčného. V prvním případě se jedná o oběšení starého Zetíka, v druhé o skok z okna oblíbeného učitele doktora Černého a v posledním případě o oběšení kolegy Šebelky. Opět autor věnuje velkou pozornost detailnímu naturalistickému vykreslení mrtvoly.

Motiv rodiny

Rodina má v díle několik podob, na jedné straně je vyobrazena jako útočiště a zázemí naplněné vztahem nehynoucí lásky mezi blízkými, na straně druhé jako nefungující systém plný vykořisťování, nenávisti, lži a hádek. Takové je například soužití sirotka Josefa s jeho opatrovníky, nebo vztah Barči s nevlastními dětmi. Rodina je v díle prezentována jako nejdůležitější společenský útvar, jako cíl, kterého touží člověk dosáhnout.

Vztah rodičů k dětem se velmi liší. Zatímco matka starostlivě pečuje o domácnost, o děti a manžela, je velmi opatrná, trápí ji obavy o budoucnost potomků a jejich zabezpečení, otec se spíše než rodinou zaobírá sám sebou a vlastním obchodem, kvůli kterému své blízké zanedbává, toho ale hluboce lituje, protože své děti, stejně jako matka, nadevše miluje. Po smrti matky přebírá její roli dcera, která k domácnosti však

---

⁷¹ SVOBODA, F. X. *Rozkvět. I–III*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898. str. 375

nemá takový vztah, a tak dochází k jejímu úpadku. Převod odpovědnosti a živnosti z otce na syna neprobíhá bez problémů, odlišnost názorů, neschopnost syna přijmout rady a kritiku vrcholí generačními rozpory a odloučením. Podobné konflikty generací lze nalézt ve vztahu tchyně-snacha, kde odlišné názory na vedení domácnosti vedou k nemožnosti vzájemného soužití.

V době krize se mění obraz rodiny, otec se přestává spoléhat pouze na sebe a upíná se na své děti, převádí na ně veškerou pozornost, vidí v nich možnost spásy. Zároveň pociťuje vinu za podíl na jejich zkáze. Dochází k upevnění rodinných vztahů, celá rodina zúčastněně prožívá chvíle štěstí i neštěstí jednotlivých členů. Největší oporou matky v těžkých chvílích se stává dcera, která na svou obětavost nakonec doplácí. Myšlenky na rodinu a domov člověka přepadají často i dospělosti, vzpomínky na rodný kraj přináší člověku útěchu v těžkých životních situacích.

S motivem rodiny je úzce spjat motiv dítěte. Jelikož dílo poskytuje obraz rodu v průběhu celého století, naskýtá se možnost sledovat vývoj některých postav od jejich dětství až po dospělost. Svoboda zobrazuje dítě jako samostatnou osobnost, se svými potřebami a touhami, tudíž nejen jako malého dospělého, jak bylo typické pro většinu děl 19. století. Charaktery dětí jsou velmi rozmanité, liší se i jejich zájmy. Nejvíce pozornosti je věnováno dětství autorova děda Josefa, jenž vyrůstal v náhradní rodině nenáviděné tety, a dětství samotného autora, v díle reprezentovaného postavou Vašíka. Ani jedno z nich není zcela šťastné, obě jsou poznamenána majetkovým strádáním, avšak Vašík, na rozdíl od sirotka Josefa, vyrůstá obklopen milující rodinou. Všechny dětské postavy spojuje snaha zavděčit se, touha po rodinném zázemí, potřeba někam patřit a nezbytnost úspěchu. Dalším typickým znakem je dětská důvěřivost a naivita, ať už je to naivní víra ve schopnost vyléčení smrtelně nemocného strýce, nebo příslib nebojácnosti v životě po kousnutí do palce mrtvé matky. Svobodovy dětské hrdinové jsou pohrouženi do svých snů a představ, vyznačují se radostí ze života a nerozvážným nadšením pro věc bez uvědomění si možných následků. Jsou vynalézaví a pro naplnění svých cílů a tužeb jsou schopní podvodu (Josef krade bič, Antonín jídlo, Vašík tajně pozoruje představení z kostnice). Jejich přemýšlení je ovlivňováno divokou fantazií a představivostí (představa obživlých kostlivců, kteří dítě dohoní a roztrhají).

Motiv umění

V díle lze nalézt celkem tři podoby umění: umění hudební, prezentované Josefovou hrou na housle, umění malířské, obsažené v Jeníkově tvorbě a počátečních Vašíkových pokusech, a Václavovo umění literární, kterému je v díle věnován největší prostor. Jelikož se jedná o autobiografii, má postava Vašíka předobraz v samotném autorovi.

Vašík již od dětství hledal vzory v knihách, jejichž čtení mu přinášelo pocity štěstí. Od četby se přesunul k vymýšlení vlastních příběhů, zpočátku pouze vyprávěným rodině a přátelům. Pohnutky, jež ho vedly k napsání prvních básní, jsou autorem líčeny takto:

„Nebylo knihy, která by tak silnou náladu, tak jednotné pohnutí v něm vyvolala jako skutečnost, a bylo mu proto osamocené toulání významnými místy tím, čím je většině lidí čtení. Opakované nálady vtiskovaly se mu v mysl, až je dovedl rozeznati a povšechnými slovy označiti. Slévaly se v malé krůpěje, a Vašík měl do prvních prázdnin v sešitku několik básniček.“⁷²

Věnoval se opisování básniček a skládání písniček, četl *Lumír* a *Světozor*, obdivoval starší spisovatele (Neruda, Čech, Vrchlický). Díky podpoře slečny Javůrkové a přátel Šebelky a Červeného, kteří v jeho tvorbu věří a propagují ji, se postupně jeho tvorba dostává na veřejnost. Přijímá rady profesora Matějky, jenž ho přesvědčuje o nutnosti četby, kterou nemá rád. Postupně se dostává do povědomí okolí, začínající literáti žádají o jeho rady, stává se jejich vzorem. Snaží se o to, aby básně na člověka působily jako skutečnost, jsou zrcadlem nálad, odrazem důkladného pozorování okolního světa. Otiskují je časopisy *Krakonoš* a *Naší mládeži*. Následuje pozitivní kritika v *Lumíru*, rozšíření výtisků básní na dívčí škole, velké plány průniku do české literatury a proslavení se prvním úspěšným dramatem.

Svoboda v *Rozkvětu* otevřeně kritizuje nápodobu cizích vlivů, modernost a pokrokovost, čímž se dostává do rozporu s ostatními umělci:

„... jak snadné je napodobení, třeba jen částečné, a jak pohodlné je choditi po cestičkách vyšlapaných.“⁷³

Autor poukazuje na závistivost mezi spisovateli, na svůj skrytý boj s Jaroslavem Horou, několikrát se objevuje názor, že nejlepší češtinou píše Julius Zeyer.

---

⁷² SVOBODA, F. X. *Rozkvět. I–III*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898. str. 151

⁷³ Tamtéž str. 287

Za největší přednost Svobodova díla lze považovat zprostředkování dokonalého obrazu svého rodného kraje, čímž pro náklonnost k němu získává i své čtenáře.

Motiv vlastenectví

Vlastenectví se v díle projevuje dvěma způsoby, a sice kritikou německých vlivů a láskou k rodnému kraji. Rozšířenost němčiny ve velkoměstě a její nutnost k prosazení se ve vyšších společenských vrstvách je spolu s německou povýšeností autorem velmi odsuzována. Zavrhuje nutnost němčiny a prosazuje myšlenky češství. Prezентuje názor, že německému vlivu je potřeba se postavit a zamezit mu:

„Nepovšimli jste si, jak se šíří německé fabriky po naší zemi? Celý se třesu, když pozoruju, že leží tuhle drahá věc a my ji necháme ležet, aby si ji cizí zdvih.“⁷⁴

Pro celou řadu Svobodových hrdinů jsou typické vlastenecké myšlenky, hlásání jednoty národa a lásky k vlasti, domovu a minulosti je z hlavních postav příznačné především pro Antonína, Jeníka a Václava. Za charakteristického vlastence lze také označit například krejčího Nedomu, který rozšiřuje ve vsi povědomí o vlastencích, o jejich práci, obětavosti a víře. Centrem vlasteneckých názorů se stávají dva mníšecké hostince, U zlatého vrchu a U české koruny. V obou se vedou četné debaty o budoucnosti národa, čtou obrozenecké básně, zpívají národní písně, vzpomíná se na revoluční rok 1848 a sní se o slávě národa, ale chybí odvaha, něco pro ni udělat, zůstává pouze u planých řečí.

Antonín je i přes to, že je zpočátku kvůli neznalosti němčiny ve městě neoblíben a považován za nevzdělaného, patřičně hrdý na svou rodnou zemi, na její památky a dějiny a věří v budoucnost národa a propaguje názor, že je potřeba dohnat vyspělejší národy. Prostupuje jím pýcha v to, co vše dokázal vytvořit bez znalosti němčiny:

„toť se rozumí, že česky. Ani nikomu nenapadlo jinak mluvit. A jak jinak by se mnou mluvili, když umím jen česky?“⁷⁵

„Inu, kdo německy neumí, může taky vyniknout!“⁷⁶

Proti Antonínovi vystupuje jeho žena Anna, zastávající názor, že je pro jejich budoucnost potřeba, aby se děti učily německy.

---

⁷⁴ SVOBODA, F. X. *Rozkvět. I–III*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898. s. 353

⁷⁵ Tamtéž. s. 282

⁷⁶ Tamtéž. s. 283

U Václava se patriotismus projevuje v jeho životním názoru, který přenáší i do svých uměleckých děl, staví českou literaturu do konfliktu se světovou, obhajuje ji a kritizuje cizí vzory v literatuře:

„Však vám povím, co je pravda, zotročenosť je ve vás, naše česká zotročenosť, ... Na takovou ubohosť zvykl národ, že mu všechno nečeské bylo krásné, bohaté, vznešené! To zotročení nesete ve svých srdcích, ve svých bytostech. Je ve vás, je, ale tak mu neutečete, když se chcete do cizích šatů převléci!“⁷⁷

„A já miluji kraj, kde jsem se narodil, kde žiji, a miluji lid, s kterým žiji.“⁷⁸

Determinace prostředím

Podle Martínka je toto dílo jedinečné tím, že: „nikde jinde nesestoupil Svoboda tak hluboko ke kořenům a nezamyslel se nad sociologickými podmínkami lidského života jako v *Rozkvětu*“⁷⁹ Mnoho ze Svobodových postav je semleto osudem, mnoho z nich je vystaveno úplnému rozkladu materiálnímu i duševnímu, u některých z nich poté dochází k úplné rezignaci (viz kapitola *Motiv smrti*), hlavní hrdinové se však nevzdávají a pokouší se stále o nový a nový rozkvět rodu. Podle Moldanové je to způsobeno jejich moudrostí, uvědoměním si své role a náležitosti k celku, k celému rodu, skládajícího se s několika generací, a považuje to za rys, který Svobodovu tvorbu odlišuje od Balzacovy, jehož příběh by se smrtí hrdiny skončil.⁸⁰

Vlivy města působící na venkov

V *Rozkvětu* se vliv města na venkov neprojevuje tolik, jako je tomu například u následujících dvou děl. Rozdílnost těchto dvou životních prostředí je však patrná, a to především v souvislosti s přemístěním hrdinů do města. Jednoduchý a klidný život v souladu s přírodou se tak rázem mění a se změnou prostředí se proměňuje také obraz celé rodiny i jejích jednotlivých členů, převážně žen. Autor tyto změny líčí následovně:

---

⁷⁷ SVOBODA, F. X. *Rozkvět. I–III*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898. s. 278–279

⁷⁸ Tamtéž. s. 309

⁷⁹ MARTÍNEK, V. *F. X. Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s. 30

⁸⁰ MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 98–100

„Jak se rodina Novákova ocitla na nové, lepší půdě, zdatelně se proměnila. Starý útvar rodin, v nichž otec zděděnou přísností zastíňoval všechny ostatní členy, kdy se žena neosmělovala vyvyšovati se, útvar tuhého řádu a mravnosti, v němž volalo silně jen otcovo „já“ rozčlenil se, zmnožil a stížil v těch dobách, a tak bylo se ženami městskými, dotud jako loutky odpočívajícími, jakoby větrík oživující po jejich přivřených víčkách zavál, zbudil je, že se zahýbaly, vstaly a mluvily. Ráz rodin nabýval jiné tvářnosti, osudy manželství se rozmnožily a dotud řídké a neznámé, šťastné i nešťastné procesy nadešly, vyplnily život, rozbolavovaly duše a vtíraly se i do literatury.“⁸¹

Vlivem města se zvyšují nároky rodiny, objevuje se snaha vyrovnat se okolí, hlavně po materiální stránce – nové šaty, účesy, úprava domácnosti. S tím souvisí i změny duševní, zvyšuje se sebevědomí postav a touha zapojit se do vážené společnosti. Děti studující v Praze přivážejí velkoměstské vzory v oblasti umění i vkusu.

Svoboda zde kritizuje společnost, především špatné maloměstské poměry. Staví se nejen proti lenosti, ale hlavně proti podlézavosti, hrané náklonosti, vtíravému a lichotivému chování a pokoře vyšším vrstvám.

3.1.7 Dílčí motivy

- **Motiv hledání smyslu života** – každá z postav hledá své místo ve světě.
- **Motiv majetku** – způsobuje lži a přetvářku, bída je důsledkem společenského úpadku. Častá otázka propojení majetku a štěstí: Je ke spokojenosti potřebné bohatství?
- **Motiv viny a trestu** – po každém provinění, bezprostředně nebo za delší čas, následuje trest, vykonaný buď člověkem (fyzické trestání dětí) nebo způsobený vyšší silou (nešťastný život).
- **Motiv rozkvětu a pádu** – neustálé střídání rozvoje a úpadku, v oblasti materiální i duševní, je obrazem přirozeného plynutí života.
- **Motiv vítězství silnějšího** – člověk musí spoléhat pouze sám na sebe, nelitovat se a neohlížet se na ostatní, jen tak dosáhne úspěchu.
- **Motiv žida** – celkem 4 postavy židů v díle, tři z nich neškodí svému okolí, jsou to obchodníci (Marhoul, Filípek, Marek), čtvrtý (Roubíček) zapříčiní

---

⁸¹ SVOBODA, F. X. *Rozkvět. I–III*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898. str. 271

společenský pád rodiny Nováků, je lichotivý, vypočítavý, půjčuje peníze s velkým úrokem.

- **Motiv zachování selské podstaty** – po pádu na samotné dno se dříve zpanštělá rodina vrací k poctivé práci, která přináší uspokojení.
- **Motiv cesty** – objevuje se v díle několikrát, hrdinové opouštějí svůj domov, aby se do něj vždy vrátili (děti studující v Praze, Jeník žijící nějaký čas ve Vídni, Marie odjíždějící s rodiči do Itálie, ti všichni se navrací domů). Dokonce i Václav, který zůstává v Praze, se do rodného kraje vrací aspoň v myšlenkách.

3.2 Rozklad

3.2.1 Charakteristika díla

Rozklad je drama z roku 1892 o pěti dějstvích, z nichž první, třetí, čtvrté a páté jsou zasazena do anonymní vesnice označované jako D.⁸² a druhé na letní sídlo do Jíloviště⁸³. Vypráví o generačním sporu, rozpadu majetku a rozkladu lidských hodnot. Přesto, že autor zpracovává dobově příznačnou látku, přináší netypické východisko, (Moldanová ho pojmenovává „Svobodovským řešením“⁸⁴) drama zakončuje místo velké tragické scény smířenou úvahou. *Rozklad* nepřináší pouze dramatickou kresbu společenského úpadku, ale také jeho kritiku, podrobně se zabývá příčinami rozkladu rodiny, kterými podle Martínka jsou nedostatečná láska k půdě a selské práci a zhoubný vliv města.⁸⁵

F. X. Šalda označil *Rozklad* jako jedno s nejvýznamnějších děl tehdejší mladé české dramatiky, vyzdvihuje zejména sociální prvek, kterým Svoboda překonává individualistické pojetí člověka v soudobé literatuře.⁸⁶

3.2.2 K významovým složkám textové struktury

První dějství začíná rozhovorem vdovce Douši, místního sedláka, s moudrým kmetem Čapkem o Doušově trápení s jeho dvěma dětmi. Čapek ho přesvědčuje o tom, že udělal velkou chybu tím, že umožnil dětem studium v Praze, které je změnilo a odpoutalo od vztahu k rodnému statku. Douša si svou chybu uvědomuje a snaží se ji napravit a dětem domluvit. Představuje si, že se provdají za pracovité venkovany a budou rodnou chalupu obhospodařovat a rozšiřovat stejně tak jako to doposud činil jejich otec. Ony však mají jiné plány. Dcera Bětuška se touží provdat za místního ne příliš prosperujícího kupce Jindřicha Kubelku, syn Bohuš se tajně schází se Zdeňkou, dcerou tajemníka Makovce. V závěru jednání otec usuzuje, že sám své děti špatně

---

⁸² Na rozdíl od *Rozkvětu* a *Nových vesničanů* není dílo zasazeno do konkrétního prostředí.

⁸³ Dnešní obec Jíloviště se nachází v okrese Praha-západ, lze tedy předpokládat, že děj je zasazen do okolí autorova rodiště.

⁸⁴ MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 99

⁸⁵ MARTÍNEK, V. *F. X Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s. 21

⁸⁶ MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 100

vychovával a že jedinou možností, jak věc napravit, je sehnat jim matku. Při té příležitosti si vzpomíná na svou první lásku Kačenku Novákovou a rozhodne se ji vyhledat. Vychází také najevo, že tato láska skončila nešťastně jen kvůli stanovisku Doušova otce, který vztah zakázal kvůli Kačenčině neselskému původu. Obával se totiž, že by špatně hospodařila.

Druhé dějství vypráví o setkání Douši a Kateřiny, vdově po truhláři Zikánovi, v letním sídle v Jilovišti, kde Kateřina tráví čas se svou dcerou Julkou. O její zájem se zde již dlouho uchází úředník Stehlík, avšak když Kateřina zjistí, že je Douša její dávná láska, slíbí, že se za něho provdá.

Dějství třetí se vrací zpět do vesnice D., kde se v Doušově statku tajně schází Bětuška a Bohuš se svými zakázanými milenci. Sprádají plány na společnou budoucnost. Ve všem jim radí a podporuje je Zdeňčin otec, tajemník Makovec. Do toho nečekaně přijíždí vdova Zikánová, která se rozhodla Doušu překvapit, a pomáhá dětem přesvědčit otce, aby jejich sňatky povolil. Ten poté, co mu ony slíbí, že budou poctivě pracovat, nakonec ustoupí.

Čtvrté dějství se odehrává o nějaký čas později. Bětuška se odstěhovala ze statku za kupcem Kubelkou, jehož si vzala za muže, Bohuš hospodaří se svou ženou Zdeňkou v rodném statku. Manželství je to ale nešťastné a naplněné častými hádkami. Zatím co Bohuš pilně pracuje na polích a stará se o hospodářství, Zdeňka žije po městu v přepychově vybavené domácnosti, hraje na piano, čte knihy a pořádá oslavy. V den Kateřinina svátku se všichni schází u Doušů. Přichází také tajemník Makovec a přijíždí dcera Julka z Prahy. Zdeňka chystá velkou oslavu, na které chybí akorát starý Douša a Bohuš. Douša se trápí tím, jak mladá hospodyně rozhazuje jeho těžkou prací nabytý majetek a Bohuš tráví odpoledne prací na poli, aby nějaký nový majetek získal. Všichni se dobře baví, jí a pijí až do té doby, než oslavy přeruší rozzlobený Douša. Strhne se hádka, do které se zapojí i Bohuš, je však společností zmanipulován a nakonec se přiklání na jejich stranu.

Páté dějství je opět rozpravou, tentokrát tří, zkušených starců, Čapka, Moravce a Douši. Douša si svým přátelům stěžuje na to, jak doma utiskován, jak s ním nikdo nemluví a jak musí nečinně pozorovat, jak se jeho majetek vytrácí. Dostává radu, aby se v rámci dobrých rodinných vztahů o děti nestaral, ponechal je vlastnímu osudu a svůj život v klidu dožil na výminku. Přestože ho přepadají pesimistické myšlenky na chudobu, smrt a příští zlé živobytí dětí, nachází útěchu v možnosti naděje v lepší budoucnost, kterou může ovlivnit svým podílem na výchově vnuků.

3.2.3 Charakteristika postav

Dílo disponuje různorodou škálou postav, mužských i ženských, jež se od sebe odlišují svými přístupy k životu. Svým ideovým schématem se shoduje s románovou kronikou *Rozkvět*. Podobně, jako je celé dílo vystavěno na generačním konfliktu, je největší kontrast postav způsoben „mladším“ a „starším“ náhledem na svět. Zatímco se starší generace vyznačuje svou pracovitostí a starostlivostí o chod domácnosti a prospěch hospodářství, mladší se naopak zajímá pouze o své blaho, slepě se ženou za bohatstvím, které místo poctivou prací získávají spíše svou vypočítavostí a podvodem.

Hlavní postavy

- **Vdovec Douša** – sedlák, který celý život poctivě pracoval, snažil se vychovávat své děti, jak nejlépe dovedl, zajistil jim dobré vzdělání. Oplátkou je mu nevděk a postupná ztráta majetku.
- **Bohuš** – Doušův syn, zpočátku pod vlivem Prahy vypočítavý a rozmařilý, prosazuje si svou a přes otcův odpor si bere ženu neselského původu. Postupně se jeho povaha mění, on se stává pracovitým sedlákem, řídí chod hospodářství. Nakonec dochází k prozření, uvědomuje si chybu svého sňatku, ale viní z ní otce, který mu v tom dostatečně nebránil.
- **Bětuška** – Doušova dcera, podobně jako Bohuš se proti otcově vůli provdává za ne příliš úspěšného kupce a musí se nakonec spokojit se životem, který nenaplnuje její představy.
- **Kateřina Zikánová** – vdova z Prahy, provdává se za Doušu, jejím úkolem je pomoci přivést děti k rozumu, mít na ně dobrý vliv, poradit jim, jak správně žít a hospodařit, avšak ona se místo toho přidává na jejich stranu a podporuje jejich městský způsob života, rozmařilost a rozhazování peněz.
- **Jindřich Kubelka** – neúspěšný kupec, Bětuščin muž, rád se přiživuje na jmění ostatních, protože vlastního příliš nemá. Doušou je označen jako povrchní panák, fintidlo a hlupák⁸⁷.

---

⁸⁷ SVOBODA, F. X. *Rozklad*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940. s. 32

- **Zdeňka** – Makovcova dcera, Bohušova žena, chamtivá, pohodlná a rozhazovačná. Ráda se staví do středu pozornosti, touží po životě v přepychu.
- **Makovec** – panský tajemník, velmi vypočítavý a lakomý, honí se za majetkem a je pro to schopen podvést i vlastní rodinu.

Vedlejší postavy

- **Julka** – dcera Zikánové, provdaná za profesora v Praze.
- **Stehlík** – pražský úředník, uchází se o vdovu Zikánovou, ale neúspěšně, protože ženám příliš nerozumí.
- **Tonička** – Moravcova dcera, přítelkyně Bětušky, touží se provdat za Bohuše. Podle Douši by mu byla ideální ženou, protože je selského rodu, umí se tudíž postarat o hospodářství a nebojí se práce.
- **Vojtěch Cihelka** – selský syn, nápadník Bětušky, bohatý, ale také velmi chlubitivý. Podle Douši ideální ženich, jelikož je pracovitý a finančně zabezpečený.
- **Václav** – pomocník na Doušově statku.
- **Čapek, Moravec** – Doušovi sousedé, moudří starci, ke kterým často chodí pro radu. Přemítají o životních otázkách, o smrti a zaslouženém odpočinku na výminku.

3.2.4 Hlavní motivy díla

Mezi hlavní motivy objevujícími se v díle patří láska, příroda, smrt, rozpad majetku a rozklad lidských hodnot způsobený městskými vlivy. Tato témata jsou v souvislosti s generačními rozdílnostmi většinou nahlížena z několika pohledů, aniž by autor explicitně zaujal své stanovisko k tomu, který z těchto pohledů je správný.

Motiv lásky

Motiv lásky má několik podob a souvisí s odlišnými pohledy na svět mladší a a starší generace. Za prvé je to láska založená a na pravých citech, která však není okolím zcela podporována. Je to příklad vztahu Bětušky a Jindřicha, Bohuše a Zdeňky nebo

mladého milostného vzplanutí Douši a Kateřiny. Za druhé je to láska řízená zdravým rozumem. Sňatek dvou lidí má v tomto případě buď majetkový, nebo jiný důvod, avšak není řízen milostnými city, ale potřebou zabezpečení budoucnosti prosperujícího hospodářství. Lidé zastávají názor, že láska je nestálá, brzy vprchá, důležitější je chod domácnosti a celkový soulad. Ukázkou toho je vztah Douši s jeho první ženou, nebo pozdější svatba s Kateřinou, jejímž důvodem byl pokus o vyrovnání rodinných vztahů: „*Ze žádných marností se ženit nechci. Jen matku moudrou a dobrou vám chci dát*“⁸⁸. Posledním typem v díle je případ úředníka Stehlíka, který nezastává ani jedno z předchozích stanovisek. Je spokojeným starým mládencem, což dokazuje jeho názor, že: „*Svobodný chodí lehce po trávníčku, ale ženatý s nůši po střepinách*“⁸⁹, nejdůležitějším dle něj je, když žena umí vařit a má majetek.

Motiv smrti a motiv přírody

Na několika místech je možné se v díle setkat s motivem smrti. Hřbitov a hroby jsou zobrazovány jako místo, kam si člověk chodí pro radu ke svým předkům, hledá řešení problému v minulosti. Stáří a smrt jsou v závěru díla vyličeny básnicky, pomocí obrazných pojmenování. Stáří je přirovnáno k večeru, kdy slunce zapadá a zlato pomalu bledne, odchod člověka ze světa k listu, jenž neslyšně a téměř nepozorovaně odpadá ze stromu. Motiv smrti je v díle spjat s motivem přírody, který se kromě líčení stáří a smrti objevuje také v souvislosti nejen se sedlákovou těžkou prací, ale i s chvílemi odpočinku, které nejraději tráví pod širým nebem nebo v polích. Příroda, jak je u F. X. Svobody zvykem, přináší volnost a čistí mysl.

Motiv majetku a rozkladu lidských hodnot

Rozpad majetku úzce souvisí s rozkladem lidských hodnot. Působením městských vzorů ke změnám chování i myšlení, k přehodnocení přístupu k životu: „*Selské jádro se ve městě otírá a vyvětrává. Děti se tak půdě odrodí a nejsou ani sedláky ani pány*.“⁹⁰ Dochází ke konfliktu starých a nových způsobů vedoucím k rozporu mezi jednotlivými

---

⁸⁸ SVOBODA, F. X. *Rozklad*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940. s. 85

⁸⁹ Tamtéž. s. 47

⁹⁰ Tamtéž. s. 8

generacemi. Zatímco starší lidé jsou navyklí poctivé práci, pomoci níž zvětšují a zabezpečují svůj majetek, mladší mají jiné zájmy a priority. Místo starostí se věnují zábavě, toulkám v přírodě a čtení knih, zdržují se ve vážené společnosti, zajímá je móda a umění. V honbě za majetkem a získáním lepšího postavení a obdivu společnosti jsou schopni čehokoliv, ať už vypočítavého dvoření se lidem vyššího společenského statusu či zrady a podvodu vlastní rodiny. Vystává důležitá otázka, zda je důležitější láska či majetek, jež ústí v konfrontace mezi generacemi: „*Není to nesmysl nutit k sňatku?... Než se vdát bez lásky, raději nic... Člověk je jen jednou na světě a měl by se zřítci toho nejdražšího?... Nutit – to je největší hloupost.*“⁹¹ vs. „*Práce těší, jen když má člověk pro koho pracovat.*“⁹²

Motiv rodiny

Rozklad přináší obraz rodinného soužití, kde se otec snaží o zachování co nejlepší úrovně rodiny a děti se místo vděku a pomoci uchylují ke lžím, intrikám, vypočítavosti, škodolibosti, ostatním závidí a povyšují se nad ně, vysmívají se jejich neštěstí. Myslí pouze na sebe, pro ostatní nic zadarmo neudělají, každého podezřívají. Pro vlastní užitek často manipulují s okolím. Neustále se zabývají tématem peněz, jsou lační po bohatství, vymýšlí, jak je co nejsnadněji získat, jedno, zda poctivým či nepoctivým způsobem. Cítí se ukřivdění, pokud jim není od rodičů svěřen dostatečný majetek, ničeho si neváží. Takto Svoboda ve svém díle kritizuje mladou společnost, její manýry, rozmařilost a honbu za majetkem, které ji ženou do záhuby.

Model patriarchální společnosti a biedermeierovský model rodiny jsou v díle zcela porušeny. Otec již neplatí za autoritu, zcela mu chybí vážnost a respekt, a to jak ze strany dětí, tak ze strany manželky. Naopak je spíše zesměšňován a ponižován. Postavení ženy – matky se také mění. Uchovává se pouze v Doušově představě, se kterou přivádí do domácnosti novou ženu. Touží po tom, aby byla tvůrkyní a strážkyní rodinného tepla a věrně se starala o děti i svého muže, ale skutečnost je zcela jiná. Zikánová se staví na stranu dětí, podporuje jejich despekt k otci a prosazování vlastních názorů, společně s nimi častokrát vystupuje proti svému muži, místo aby mu byla oporou.

---

⁹¹ SVOBODA, F. X. *Rozklad*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940. s. 82

⁹² Tamtéž. s. 90

Optimistické výhledy do budoucnosti

Přes veškerou kritiku rozmarů mladých lidí končí dílo optimistickou vyhlídkou na lepší budoucnost. Nynější mladou generaci již nelze změnit, musí si sama uvědomit vlastní chyby a zvážit, zda se je pokusí napravit či nikoliv. Kvůli své tvrdohlavosti a rozmařilosti směřuje ke ztrátě veškerého majetku a životu v bídě. Vystává však myšlenka, že chudoba není neštěstím, ale že může být dobrým základem pro změnu, pro nějaký velký čin: „*A chudoba – to je jako dobrá země. Z té se rodí.*“⁹³ a stát se podkladem pro vznik nového, lepšího člověka, ať už se vyvine prozřením a obrodou, nebo zrozením nového života. Lidstvo tak dostává ještě šanci, ještě jednu naději, a to v podobě vnuků, jež má možnost ovlivnit a vychovat k dobrému životu, pak bude moci v klidu ze světa odejít. Vystávají myšlenky, že život jedince je z pohledu celého rodu bezvýznamný a střídání rozvoje a úpadku k němu nezanedbatelně patří.

---

⁹³ SVOBODA, F. X. *Rozklad*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940. s. 134

3.3 Noví vesničané

3.3.1 Charakteristika díla

Román *Noví vesničané* s podtitulem *Jarní dobrodružství* je výsledkem Svobodovy více než desetileté práce. Byl psán mezi lety 1882-1893 a ačkoliv se nejedná o autobiografické dílo, je v něm možné nalézt množství prvků, jež jsou ovlivněny autorovou přímou zkušeností. Dílo přináší společenskou kresbu života na české vesnici na konci 19. století, života již ne příliš idylického a patriarchálního, nýbrž proměněného působením městských předloh.

Jedná se o obraz soudobé společnosti s výchovným úsilím, ideovým posláním.⁹⁴ Vystihuje přeměnu bezstarostného neprospěšného studenta ovlivněnou návštěvou na venkově. Básník přikládá velkou závažnost mravní obrodě a hospodářskému přispění. V součinnosti postav je rozvíjena problematika nejen venkovská, ale také celonárodní.⁹⁵

3.3.2 Román ve verších

Noví vesničané se svou formou řadí k veršovaným románům. Román ve verších je lyrickoepický žánr vzniklý v období romantismu, v němž dochází ke spojení epického vyprávění a lyrických prvků využívaných zejména k líčení okolního prostředí, emocí a nálad, které se podílejí na utváření a dokreslování děje, tzn. spojuje napětí prozaického námětu s intenzitou básnického tvaru.⁹⁶ Nevyznačuje se jednotnou dějovou linkou, ale větším množstvím epizod, které spolu souvisejí, spojuje je nějaký společný prvek, důležitou roli zde sehrávají také dějové odbočky, kterých je v příbězích velká řada. Forma tohoto typu románu je blízká eposu (rytířské eposy vznikající ve středověku jsou také považovány za jeho předchůdce), je v něm užito pravidelného strofického verše a rýmu, častými motivy příběhů jsou dobrodružné cesty. Novodobá forma se inspiroje romanticky orientovanou byronovskou veršovanou epikou. Svého vrcholu v české

---

⁹⁴ podobně jako román *Směry života*

⁹⁵ MARTÍNEK, V. F. *X Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944, s. 13-14

⁹⁶ MOCNÁ, D. *Román ve verších*. In MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 598.

literatuře dosáhl tento typ románu v druhé polovině 19. století, v průběhu 20. století se pak postupně vytratil ze zájmu čtenářů i autorů.

Jedná se o žánr příbuzný básnické povídce, přičemž hlavním rozdílem je perspektiva vypravěče. Na rozdíl od básnické povídky, kde se vypravěč a hrdina vyznačují jednotnou perspektivou, se vypravěč ve veršovaném románu od hlavního hrdiny distancuje⁹⁷, je pouze nestranným zprostředkovatelem a pozorovatelem. Veršovaný román se také vyznačuje větším rozsahem a souhrnným pohledem na život.

Nejznámějším světovým autorem je Alexandr Sergejevič Puškin (*Evžen Oněgin*), mezi české autory tohoto žánru lze vedle Svobody zařadit například Gustava Pflgera Moravského (*Pan Vyšinský*), Svatopluka Machara (*Magdaléna*), Adolfa Heyduka (*Na vlnách*, *Cigánská melodie*) nebo Julia Zeyera a Františka Gellnera.

3.3.3 Charakteristika díla

Jak již bylo výše zmíněno, jsou *Noví vesničané* lyrickoepickou skladbou, tudíž v nich vedle četných dějových epizod, kdy vedlejší dějové linie jsou propojeny jednou hlavní, lze nalézt množství lyrických obrazů, zahrnující zejména velmi detailní líčení okolní přírody. Každá příhoda je ukotvena v podrobně vylíčeném prostředí. Zevrubně vyobrazeny bývají také charaktery postav, jejich pocity a nálady, ať už se jedná o žárlivost, rozčilení či smutek.

Skladba se skládá z 67 kapitol různého rozsahu a vyznačuje se sylobotonickým veršem s výraznou daktylotrochejskou a čistě trochejskou metrickou tendencí⁹⁸ a střídavým rýmem. Z hlediska promluvového pásma převažuje pásmo řeči postav nad pásmem řeči vypravěče. Vypravěč je v tomto případě autorský, tzn. příběh je vypravován v er-formě.

Román obsahuje velké množství básnických figur a obrazných pojmenování, jako příklad lze uvést:

- metafory: *mlh šedivé stíny, rty malinové*
- metonymie: *smrt zamotala pavučin svých stíny*
- synestézie: *smích její stříbrně mu zvonil v uchu*

---

⁹⁷ MOCNÁ, D. *Román ve verších*. In MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 598.

⁹⁸ Podobně také Macharův veršovaný román *Magdaléna*.

- apostrofy: *ó, kraje naše, vesnice vy bílé, planiny cesty, statky roztomilé*
- přirovnání: *jak francouzskou bys viděl krásku; tak neposedná jako motýl v louce*
- personifikace: *náhodou zbloudil Pražský Denník pouhý*
- anafory: *Jak vzpomínka se ze vzpomínky budí,
jak staré snění znovu šumí hrudí,
jak řečníci se rozhovoří hladce,
jak dlouhé příběhy tu poví krátce,
jak humor se smutkem se stále střídá...*

3.3.4 K významovým složkám textové struktury

Děj se odehrává v době svatodušních svátků. Místní rodák Karel Skála, sirotek vychovávaný prarodiči, přijíždí z Prahy, kde je již léta na studiích, na svátky do rodné vsi. Přiváží s sebou svého přítele a spolužáka Bohdana Malého. Tito dva mladí páni se přátelí s Václavem Smělým a společně navštěvují místní venkovany a zapojují se do života vsi. Prostřednictvím rozprávek těchto tří s ostatními obyvateli vesnice nebo jejich vypravování se seznamujeme s obyvateli vesnice, s jejich životem, zvyky a především s jejich povahovými rysy a často protichůdnými názory. Vlivem kontaktu se zkušenými spoluobčany se hlavní hrdinové vyvíjí a formují se jejich osobnosti.

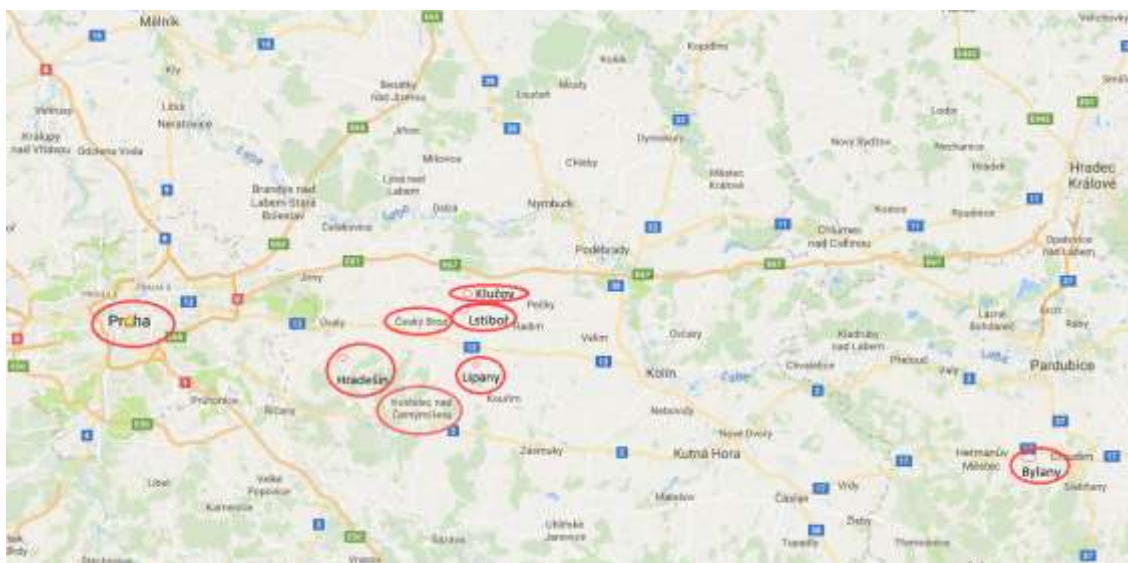
Na pozadí se odehrávají milostná dobrodružství, která jsou zdrojem četných neshod a narušení vztahů mezi venkovany. Mnoho mužů, včetně Karla a Bohdana, je poblouzněno místní krasavicí a koketou Miladou, jejich touhy však zůstávají nenaplněny. Naproti tomu se rozvíjí Václavova láska k nesmělé statkářově dceři Emě, jež, přestože musí překonat mnoho nástrah a překážek, končí jejich zasnubami.

3.3.5 Prostředí

Děj se odehrává v konkrétním prostředí, v reálné vesnici Lstiboř, ale objevují se odkazy také na jiná města a vesnice v jejím okolí: Český Brod, Klučov, Praha, Černý Kostelec (dnes Kostelec nad Černými lesy), Lipany, Bylany a Hradešín. Všechna tato místa skutečně existují a lze je nalézt ve Středočeském kraji okres Kolín. Příběh *Nových vesničanů* zakotvil F. X. Svoboda na východ od Prahy, na rozdíl od děje *Rozkvětu*, jenž

je zasazen do oblasti rozprostírající se západně od hlavního města. Lstiboř je dnes součástí obce Klučov.

Všechna místa, na něž je v díle odkazováno, jsou zaznamenána v následující mapě:

Obrázek 3 - Mapa Noví vesničané

3.3.6 Hlavní motivy díla

Přerod vesnice pod vlivem městských vzorů

V *Nových vesničanech* nepřináší Svoboda obraz typického vesnického života, nýbrž života na venkově silně ovlivněného městem. Jedná se o hlavní motiv díla, kvůli městským vzorům se proměňuje obraz celé vesnice, jsou ovlivněny všechny oblasti lidského žití, od povahy a mravů po partnerské a rodinné soužití. Vypravěč upozorňuje na to, jak se venkov změnil, jak se lidé odvrátili od spokojenosti a jistoty jednoduchého žití ve spojení s přírodou k odměřenému a chladnému žití podle městských vzorů, jak po materiální, tak i duševní stránce:

*„Chladnější, strážlivější oddech vane
z vesnice této pěkně urovnané
jak z člověka, jenž v prostém není kroji
a bohatě své tělo šatem strojí“.*⁹⁹

⁹⁹ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895.

Vypravěč tuto změnu venkovské společnosti hodnotí negativně, upozorňuje na nebezpečí nadměrného opěvování cizích vzorů a jejich napodobování, které brzdí rozvoj národa, na to, že jedině pokud se národ oprostí od všech cizích vlivů, může se plně rozvinout. Poukazuje na důležitost vlastenectví a poučení se z dějin. Optimisticky věří v to, že se tomu jednou stane a Češi se vyrovnají ostatním národům:

*„Však přijde doba, kdy poznáme v sobě,
že na sta krás je, česká země, v tobě,
že tvoje kraje plny vnad a něhy
od jižních lesů až v Krkonoš sněhy
jsou nevšimnuty, v dumách nepoznány,
leč cizí kraje, že jsou opěvány.*

....

*ten v sobě pozná pokrevensví živé,
pochopí řetěz předků dálky tklivé,
potomstva proudy uzří vyrůstati,
kmen rodný bujet, květy, plody zráti,
ucítí, že se z nitra projevíme
a cizí slupky všecky odhodíme!¹⁰⁰*

Celé dílo prostupuje kontrast dvou způsobů života, a to života podle městských vzorů a prostého, zdravého života podle zákonitostí přírody, zbaveného zmatků velkoměsta, založeného na tradicích a naplněného poctivou prací. Toto je tématem četných diskusí, při kterých se střetávají protichůdné názory, kdy se každý snaží obhájit svou pravdu, avšak bez nalezení optimálního východiska. Konflikty nejsou jen vzájemné mezi lidmi, ale někdy také vnitřní, kdy člověk působením několika rozdílných vlivů často složitě hledá své místo v životě, způsob vlastního uplatnění. Kvůli pronikání městských vzorů se mění celý obraz vesnice.

Rozpor je nezřetelnější mezi jednotlivými generacemi. Zatímco starší generace upřednostňuje patriarchální způsob života, nestará se o pokrok a módu, ale především o živnost a rozvoj a chod hospodářství. Žena i muž poctivě pracují na tom, aby svým potomkům umožnili co nejlepší živobytí. S dobrými úmysly se snaží předávat mladým své zkušenosti, avšak často se neseťkávají s pochopením. Staří se nezaobírají planými

---

¹⁰⁰ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 13-14

rozpravami o životě a jeho smyslu, místo toho si rádi vypráví o věcech, které sami prožili, prostých maličkostech, které jim přináší radost a milé vzpomínky. Nenavštěvují divadla a slavnosti, raději se schází s přáteli v hospodě. Příkladem takových lidí je učitel Skála, jenž prosazuje zdravý vliv venkova a přírody na rozvoj dětí a jehož stanovisko vyjadřuje výrok:

*„Jak krásné mládí, nedostižně hezké
naproti městu děti mají veské!“¹⁰¹*

nebo staří manželé Skálovi, kteří se po smrti svého syna a jeho ženy starají o své vnuky, snaží se jim zajistit co nejlepší výchovu, podle rozdílných zájmů vedou jednoho k účelnému hospodaření a druhého podporují, především finančně, při studiu v Praze. Na rozdílech těchto dvou bratrů jsou vyjádřeny hlavní kontrasty způsobů městských a vesnických.

Mladší generace naopak žije podle městských způsobů. Rapidně se mění obraz žen, jejich pohled na svět a způsob života. Již se nevěnují starostem o hospodářství a práci na polích, nyní se podle městských vzorů zabývají vlastními myšlenkami, touhami dobře se vdát za městské pány, hrou na piano, čtením románů nebo vycházkami, při kterých pozorují okolí a koketují:

*„Nejprve půvab nejnovějších šatů
dcer selských objal hlavinku i patu,
a místo selské jednoduché krásy
šat městský každá draze obléká si.*

...

*neklidem, koketností zrak jí hoří
a v malém střevíčku si nohy moří.“¹⁰²*

Podobně změnili se i muži. Mladí sedláci často vlivem studií v Praze buď zcela upustili od hospodaření a našli zaměstnání ve městech. Pokud se navrátili do rodných vsí, přinesli s sebou pokrok v podobě strojů ulehčujících práci, podle nových trendů přestavovali své statky a chalupy, rozšiřovali chov dobytka, obchodovali. Bavili se návštěvami divadel, výstav, koncertů a plesů, společně hovořili o umění, o věcech politických, o cestování, vzdělání, planých snech, budoucnosti lidstva, o pokroku a dění

---

¹⁰¹ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 299

¹⁰² Tamtéž. s. 9

v Evropě i ve světě, o kterých se dozvídali z novin, které pravidelně četli. Znamená to tak, že na rozdíl od starších diskutují vedle běžných témat také o vážných problémech, které sužují soudobou společnost, jsou to především:

- otázka, zda je možné dosažení míru nebo jde pouze o sen a bláhové představy
- kritika sebestřednosti, sobectví, ješitnosti a závisti
- nevědek, který vládne světem, vymizení mravů
- otázka, kam až jsou lidé pro lásku a city schopní zajít
- neshody a špatné poměry ve vsi vlivem městských způsobů
- prohnanost, neupřímnost a faleš lidí
- shon života, kdy spor střídá spor bez vidiny východiska
- ideje rovnosti, svobodného myšlení
- nemožnost zmírnění nebo zastavení pokroku, úzkost z nejisté budoucnosti
- způsoby, jak zbavit společnost břemen a poučení se z dějin
- potřeba výchovy nové, pracovitě a snaživější generace
- lidské snahy o zdokonalení sebe sama a nalezení místa v životě

Jeden z mála případů, kdy si vesnice udržuje svůj původní charakter a čímž se odlišuje od způsobů města, je dodržování zvyků a tradic. Společné oslavy tradičních svátků, zvyk návštěvy nedělních bohoslužeb, to je typické pro život na vsi. Kostel je jediné místo, kde se stírají všechny rozdíly mezi lidmi, před Bohem jsou si všichni rovni. Přesto i sem pronikají změny zasahující celou vesnici, projevují se v odlišném postavení faráře, který už nemá tak velký vliv a úctu.

Determinace prostředím a genetická determinace

Naturalistická determinace se v díle projevuje již v souvislosti s kontrasty měst a vesnic (viz předchozí kapitola). Prostředí, ve kterém se člověk narodí a ve kterém následně vyrůstá, má velký vliv na rozvoj jeho osobnosti, jeho chování a jednání. Ke generačním konfliktům dochází z toho důvodu, že prostředí se působením různých vlivů mění a každá generace je tak navyklá jiným způsobům.

Na druhou stranu ale vypravěč v díle také zastává názor, že každý se dívá na svět jiným způsobem, má mít proto vlastní názor a dělat to, co ho baví a naplňuje, nenechat se ovlivňovat okolím a nutit do věcí, které dělat nechce. Důležitá je pouze vlastní touha a nadání a nejdůležitější je práce a úsilí:

*„Ať každý za tím, co mu milo kráčí,
ať každý pracuje, jak síly stačí.“¹⁰³*

Zároveň kritizuje národ, *„kde s tím se zpívá, koho se jí chleba“¹⁰⁴*

Znaky vlivu genetické determinace se objevují u líčení malé učitelovy dcerky. Vystává zde myšlenka, že veškerá povaha je dána od samého začátku, od narození, podstata života již nelze změnit, ani ji nelze zničit, ať na ni budou působit jakákoliv prostředí a lidé jakýchkoliv povah.

Motiv smrti

Motiv smrti je možné v díle nalézt hned na několika místech. Se smrtí člověka se nesetkáváme přímo v hlavním příběhu, ale dozvídáme se o ní z různých vyprávění. Prvně se dozvídáme o smrti Karlových rodičů, kdy nejprve zemřel otec na následky nemoci a zanedlouho na to také matka, vlivem velkého zármutku. Smrt je v tomto případě vyprávěčem vylíčena obrazně:

*„V těch dobách z nenadání do rodiny,
smrt zamotala pavučin svých stíny.“¹⁰⁵*

V dalším případě se s tématem smrti setkáváme v případě popisu osudů zemřelých obyvatel, jež vypráví Karel Skála při návštěvě jejich hrobů. Autor využívá naturalistického popisu *„Už leží tady, už se rozpadává, bezvlasá šiškovitá jeho hlava...“¹⁰⁶*. Vyjadřuje se o pomíjivosti lidského života a o naději, kterou spatřuje v potomcích. O zemřelých se vyjadřuje s úctou a obdivem k jimi vykonané práci.

Naposledy se smrt objevuje při debatách o budoucnosti lidstva, kdy představuje jediné východisko z konfliktu, jako jediný možný způsob dosažení míru.

Motiv rodiny

V díle nalézáme motiv rodiny jako nejdůležitějšího společenského útvaru. Rodina pomáhá člověku najít své místo v životě, podporuje jeho rozvoj, nabízí mu útočiště.

---

¹⁰³ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 54

¹⁰⁴ Tamtéž. s. 362

¹⁰⁵ Tamtéž. s. 19

¹⁰⁶ Tamtéž. s. 103

Svoboda v tomto díle zobrazuje rodinu poznamenanou celkovým přerodem vesnice vlivem městských vzorů. Na rozdíl od dob dřívějších, kdy se děti hospodařily společně s rodiči v rodných statcích, které pak dědily, odcházejí nyní za vzděláním do velkých měst, rodiče jsou na své děti pyšní, podporují je, jak duševně, tak materiálně. Funkce studia dětí získala na důležitosti, vzdělání se stává nezbytným pro jejich následné uplatnění, je potřebné pro udržení kroku se světem. Rodiče předpokládají pak jejich vděk, kterého se jim však v mnohých případech nedostává. Mladí lidé, jako například Bohdan nebo Karel, vlivem volnosti, kterou získávají ve městě a vlivem všemožných lákadel, která města nabízí, se dostatečně studiu nevěnují, užívají si a pomoci rodičů si neváží. Oproti tomu starší lidé své rodiče uctívají, jsou na ně hrdí, to je příklad sedláka Svobody, který své rodiče pyšně představuje.

Svoboda ukazuje přerod od autoritativní výchovy, kdy rodiče rozhodovali o všech důležitých věcech týkajících se života dítěte sami, dítě nemělo právo do tohoto rozhodování zasahovat a muselo se mu podřídit, k výchově volnější, kdy mají děti právo například na samostatný výběr partnera, který, musí být však rodiči schválen.

Rodina a domov jsou v díle častými obsahy vzpomínek. Ty působí obrovským vlivem na rozvoj člověka, myšlenky na domov a dětství plně krásných vzpomínek pozitivně formují osobnost člověka.

Motiv ženy

Jak již bylo výše naznačeno, vyznačuje se Svoboda dovedným zobrazováním psychologie ženských postav. I v *Nových vesničanech* věnuje ženám velkou pozornost. Znázorňuje ženy různého věku i odlišných povahových rysů. U každé z žen se dozvídáme velké množství informací o její vnitřní i vnější charakteristice, tudíž detaily o jejím zevnějšku i povaze, často v souvislosti s jejím vztahem k muži nebo nahlížením na ní jako na objekt mužské touhy (paní Prokopcová je vylíčena jako „zralá broskev“¹⁰⁷, hospodská Chmelíková je obdivována pro svou statnou postavu a plné tvary, učitelova žena je vyzdvihována pro svou oddanost svému muži).

Ženské postavy v díle lze v souvislosti se změnami venkova rozdělit do dvou hlavních skupin. Ženy žijící podle starých způsobů, tzn. hospodyně, starající se o chod

---

¹⁰⁷ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 332

domácnosti a hospodářství, takové jsou především ženy starší (hospodská Chmelíková, babička Svobodová, babička Skálová, učitelova žena Jana aj.). Druhou skupinou jsou ženy, jejichž život je ovlivněný městskými vlivy, sem se řadí převážně mladé dívky ovlivněné výchovou a studiem v Praze (Milada). Tuto změnu v ženském pohledu na svět a způsobu života hodnotí vypravěč velmi kriticky. Konstatuje, že dokud ženy pracovaly v hospodářství, vdávaly se za sousedovy syny, žily spokojeným životem. Nyní nepracují, zaobírají se pouze hlubokými myšlenkami, hrají na piano, čtou romány, šijí si šaty podle poslední módy, ve kterých se pak se slunečníky namyšleně procházejí po okolí a koketují s muži. Touží se provdat za „měšťáky“. Na druhou stranu uznává, že takové ženy jsou často tajemné, čímž přitahují muže a stávají se objekty jejich touhy. Ve spojitosti s ženami lze v díle nalézt zobrazení tělesné lásky a tužeb. Objevuje se názor, že žena je od pravěku příčinou všech bojů.

Hlavní ženskou postavou v díle je Milada Možná, dcera místního bohatého sedláka. Milada je v díle přirovnávána ke francouzským kráskám. Autor ji popisuje jako koketu s nuceným, chladným chováním, jenž často zraňuje lidské city. Část života strávila v Praze, kde se naučila městským způsobům. Místo manželství preferuje umění a vědu. Prostřednictvím Miladiny postavy prezentuje vypravěč v díle emancipační myšlenky, snahu o úplnou rovnocennost mužů a žen:

*„My ve všem rovnost s muži chceme míti,
my v první řadě k vědám chceme jíti,
v snažení každém konkurovat s vámi –
Pak uzříte, kam vzrůsti mohou dámy!“¹⁰⁸*

Ona se nebojí své názory prezentovat ve vášnivých společenských debatách s muži, s nimiž se pouští do rovnocenných diskusí. Kritizuje chování mužů, kteří k ženám přistupují jako ke strojům bez citů, které mohou ovládat. Ženy jsou dle ní zotročovány, pánové si je vybírají a oni nemají možnost je odmítnout. Většinou se musí provdat za starší pány, jelikož mladí nejsou kvůli studiu dostatečně zabezpečeni. Jsou nuceny trpět a zapírat pravou lásku. Podněcuje muže k podpoře ženského postavení ve společnosti, k prosazování jejich svobody, což je považováno za jediné možné východisko, jediný způsob, jak dosáhnout kýženého cíle. Do konfliktu s názory Miladinými jsou stavěny

---

¹⁰⁸ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 271

myšlenky Bohdanovy, který emancipaci odmítá, považuje ženy za hloupé věšáky na šaty bez nadání nebo podobný pohled statkáře Sychrovského:

*„...říkával, stroje že jsou z pouhých dřívěk,
že dobře ví dnes, jakou píseň hrátí,
by tančit musily, nebo pěkně státí.“¹⁰⁹*

Důležitým kritériem k uzavření sňatku je majetkové zabezpečení. Ženich si nevěstu vybírá podle velikosti věna, stává se tedy, že chudé dívky zůstávají neprovdány a uchylují se k vědě a umění nebo v horších případech páchají sebevraždy. Autor k tomuto problému zaujímá velmi kritický postoj, chování mužů odsuzuje:

*„A kdo tím vinen? Muži! Uvěznili
pro svou rozkoš všechny ženské síly.“¹¹⁰*

Do protikladu k cílevědomé a sebevědomé Miladě je stavena postava Emy Prokopcové, dcery statkáře. Jako důvod jejich rozdílnosti je uveden způsob jejich výchovy. Zatímco Milada je vychovávána po městském způsobu, Emina výchova má odkaz v historii, kdy podle zkušeností předků, že „*ne příliš učenosti jim prý sluší*“, měly by být dívky vychovávány k poctivé práci. V souvislosti s tím vyvstává důležitá otázka, zda je vhodné ženy vzdělávat či nikoliv¹¹¹, dochází ke střetu několika názorů, ale nejrozumnějším řešením se zdá nepodceňovat důležitost vzdělání, avšak pečlivě vybírat a diferencovat, co je a není důležité, a podle toho se řídit.

Motiv lásky

Láska má v díle mnoho podob, je buďto pravá, nebo falešná, jednostranná nebo opěťovaná, dále pak například šťastná nebo platonická. Je zdrojem většiny konfliktů, hospodských rvaček a nepřátelství, z nichž se některá v důsledku stejného osudu (oba muži byli nakonec odmítnuti) mění na přátelství. Ukazuje se, jakým způsobem dokážou city změnit chování člověka.

---

¹⁰⁹ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 161

¹¹⁰ Tamtéž. s. 270

¹¹¹ Otázka vzdělávání vyvstává nejen v souvislosti se ženami. Řeší také celkový smysl studia, nadhodnocenost vzdělání, kritika nedostatečného ocenění kvalifikovaných pracovníků.

Jak již bylo výše zmíněno, je motiv lásky úzce spjat s motivem peněz a majetku. Otázka, zda je ke šťastnému manželství důležitější majetek nebo milostné city nenachází v díle přímou odpověď. Dochází ke konfliktu dvou zcela odlišných názorů Bohdana a Milady, kdy Bohdan vyzdvihuje lidské srdce nad peníze a Milada naopak potřebu uměleckých podnětů, kterých není bez peněz dostatek a bez kterých je manželství ohroženo starostmi a nudou a hrozí jeho zevšednění.

Motiv vlastenectví

Motiv vlastenectví jako nezbytného předpokladu pro přežití národa prostupuje celým dílem podobně jako motiv kontrastu města a vesnice. Často se ukazuje ve formě slovanství. Je nezbytné vychovávat jak chlapce, tak dívky k patriotismu. Je potřeba podporovat zdravou národní myšlenku. Hlavním nositelem vlasteneckých myšlenek je v díle statkář Svoboda a jeho synové:

*„Ti všichni vlasteneckým ohněm pláli,
zem rodnou celým srdcem milovali,
snažení, práce, ideální snění,
je k vzrůstu nesly, k síle, k povznesení.“¹¹²*

Objevují se revolucionářské myšlenky, člověk se nesžívá s poměry na vsi, sedlačení ho nenaplnuje a brzdí. Lze nalézt mnoho odkazů do minulosti, je potřeba se poučit z minulých chyb, hledat vzory v historii, u hrdinů dob minulých¹¹³. Národ prožil dlouhou dobu strádání, která ale byla nutná k poznání vlastního jádra a získání možnosti probouzet se a bit se za svá práva, za krátký čas dohnat vyspělejší kultury:

*„leč my jsme za kvapně za kratičké žití,
musili Evropy vrch dohoniti“¹¹⁴*

Je vyzdvihováno české básnictví 19. století (Hálek, Heyduk, Sládek, Vrchlický). Národ je přirovnáván k hloupému Honzovi, který dlouho spal a čerpal síly, aby mohl poté

---

¹¹² SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 96

¹¹³ Hostinec je vyzdoben obrazy a sochami hrdinů českých dějin – Hus nebo Žižka, podněcujícími k boji. Objevují se odkazy na dobu národního obrození, národní buditelé jsou dáváni za vzor (Jungmann), obrozenci jsou vyzdvihováni, tvoří se mínění, že je nutné být na své předky pyšní pro jejich obrozenecké snahy.

¹¹⁴ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 369

překvapit a dokázat velké věci. Ale nelze dospět k zdravému národu a celkové soudržnosti a dosáhnout mocného rozmachu bez zapojení mládeže:

*„V tom všeka moudrost rozvoje je skrytá,
i budoucnosti naší, pracovitá
když mládež vzroste ...“¹¹⁵*

Národ je líčen jako strom pokrytý cizím lakem. Zevnějšek je sice cizí, ale uvnitř zůstala velmi důležitá domácí síla, která touží po svém prosazení, která jednou vypluje na povrch oproštěna od všech cizích vlivů. Nelze proto zpřetrhat kořeny a opustit všechno doposud těžce vybudované. Prosazuje se názor, že se mladá generace semkne a bude za češství bojovat, protože v jednotě národa je síla:

*„V budoucnost naši věřím skálopevně,
necht' cizí vlny bijí do nás hněvně!“¹¹⁶*

...

*„Nemáme váhy, všechny naše síly
společně nejdou k jedinému cíli,“¹¹⁷*

Myšlenky podpory češství převažují nad myšlenkami protichůdnými, jež český národ kritizují pro jeho malost, bezectnost, nuzotu, chudobu, směšné honby za majetkem a šetřivost. Vyzývají k úplnému upuštění od národní pospolitosti, k připojení se k větším, vyspělejší kulturám, zastávají názor, že jinde ve světě je život šťastnější, hlásají, že není potřeba zachovat jazyk, záleží pouze na rovnosti všech lidí.

Přesto, že Svoboda do svých prací nezahrnuje politická témata, v *Nových vesničanech* lze nalézt několik odkazů na toto téma, převážně v podobě sporů mezi radikálními mladočechy a staročechy, avšak bez jakéhokoliv vyjádření sympatií s některou ze stran. Převládá však odsuzování politických „šarvátek“, které ničí všechny dobré rysy člověka, nad ně je vyzdvihována síla poctivé práce.

---

¹¹⁵ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 393

¹¹⁶ Tamtéž. s. 142

¹¹⁷ Tamtéž. s. 357

Motiv umění

Umění a debaty o něm mají v díle své místo. Autor nastiňuje otázku romantismu a realismu jako dvou rovnocenných směrů, poukazuje na chyby soudobé kritiky, jež vyzdvihuje nevyzrálé autory¹¹⁸ čerpající z cizích zdrojů a opěvuje díla s krásnými obálkami, avšak obsahově prázdné a povrchní: „*co hesel, nepravd, slov a prázdné slámy!*“¹¹⁹ Upozorňuje na fakt, že takové knihy jsou vhodné pouze pro děti a některé dámy, avšak muži mají zájem o hlubší myšlenky. Jeho postavy jsou obdivovateli díla Flaubertova nebo Tolstého. Za největší chybu lidu je označováno „opičení“, pronikání cizích vlivů do umění ukazuje na nevyspělost národa, nejideálnějším stavem by bylo vše původní a české, protože jedině to je podmínkou pro získání uznání.

Vyjadřuje lítost nad tím, jaká velká chyba je, že se z české společnosti vytrácí zpěv, jelikož hudba povznáší, tudíž je důležité zpívat písně.

Motiv přírody

Stejně jako v jiných Svobodových dílech hraje příroda i tady velkou roli, povznáší lidského ducha i mysl, ochraňuje člověka, nabízí mu útočiště a útěchu a sílí jeho podstatu:

*„...venkova kouzlo s bystrým, čistým vzduchem,
přírody síla s tvořivostí ruchem
je povznášely, živě okouzlily,
jak novou krev by do těla jim vlily.“¹²⁰*

Dává lidem volnost, umožňuje snění, podněcuje k přemýšlení o životě. Stává se předmětem lidských tužeb, lidé často sní o návratu k volnosti, k dřívějšímu bezstarostnému žití v přírodě. Odprošťuje od sporů. Život je zdravý jedině tehdy, je-li v souladu s přírodou, proto je potřeba pěstovat u dětí lásku k přírodě (společně s láskou k vlastenectví a slovanství).

---

¹¹⁸ V umění se zrcadlí svět, země, vesmír, touhy lidí, společnost, snahy a mravy lidstva, proto pouze člověk s dostatečnými zkušenostmi může podávat pravdivý obraz společnosti.

¹¹⁹ SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895. s. 246

¹²⁰ Tamtéž. s. 27

Další funkcí přírody je udávat příklady a vzory žití, objevuje se myšlenka, že je v ní možné najít řešení všech problémů. Zároveň je vyšším proudem, jenž vše řídí, určuje osudy všeho a všech.

Vyvstává problém rozporu rozvoje a přírody, spojený s konfliktem rozumu a citu. Rozmach vědy a průmyslu přináší dle vypravěče bídu a záhubu, odkazuje se při tom na Šalamouna, Krista a Bibli, jeden z názorů kritizuje rozkvět měst, přinášející nežádoucí nárůst práce a populace. Příroda má sílu a moc kontrolovat a zvrátit každý rozvoj. Nebezpečí pokroku je znázorněno na příkladu zvěře. Pokud žije volně, hyne tiše a poklidně stářím, pokud je zotročena lidmi, aby jim přinášela prospěch, hyne nemocí. Pokrok a rozvoj je sice nutný, ale je přijatelný pouze tehdy, pokud je přirozený.

3.3.7 Dobový ohlas díla

3. 1. 1896 vyšla v 8. čísle 30. ročníku Světozor recenze *Nových vesničanů* od F. V. Vykoukala. Dle něj si stanovil Svoboda velmi těžký úkol, a to vytvořit veršované dílo, ve kterém by se zračil celý český život se vším špatným i dobrým, se vším, co ho pohání kupředu.¹²¹ Svůj úkol pak splnil jen zčásti. Hlavním problémem, jenž je autorovi vytýkán, je volba prostředí, jímž není ani velké město jakožto středisko národní kultury, ani vesnice jakožto pramen národního života. Tím, že zvolil ves, ve které se žije podle městského vzoru, povedlo se vylíčit směšnost této nápodoby, avšak zajímavé a hluboké myšlenky pronáší špatné postavy na špatných místech a nedostatečné vzdělání hrdinů ubírá těmto názorům na vážnosti. Dalšími kritizovanými faktory jsou nezajímavý, místy nudný děj, rozsáhlé popisy, zbytečné detaily a forma skladby, především rým.

Naproti tomu uznává kritik dílo s respektem, jako výsledek mravenčího snažení, jež vyústilo v schopnost podrobně popsat situace. Oceňuje také autorův humor, který se na několika místech objevuje. Celkově práci hodnotí jako „*velice pozoruhodný pokus*“¹²²

---

¹²¹ VYKOUKAL, F. V. Noví vesničané. *Světozor*, 1895/1996, roč. 30, č. 8, s. 95

¹²² Tamtéž

4 Závěr

Hlavním cílem této diplomové práce bylo na základě vybraných děl představit zvláštnosti vesnické tvorby Františka Xavera Svobody, všestranně zaměřeného autora rozsáhlého díla konce 19. a počátku 20. století. Pozornost byla věnována také autorovu životu a celkové povaze jeho práce s přihlédnutím na dobový literární kontext. Na základě analýzy a interpretace románové kroniky *Rozkvět*, veršovaného románu *Noví vesničané* a dramatu *Rozklad* byla vytyčena hlavní témata a motivy společné všem těmto z hlediska genologie odlišným dílům, určující celkovou povahu Svobodovy tvorby z venkovského prostředí.

Všechna analyzovaná díla spojuje snaha o zachycení reálného života, jeho příběhy jsou detailním a věcným obrazem všedních událostí venkovského lidu. Vesnici však nezobrazuje jako idylický svět, ale jako místo, které se působením městských vlivů proměňuje. Tyto vlivy podmiňují nejen životní styl lidí, ale také chování a mravy venkovské společnosti. Autor tak kritizuje společnost, především její odvrácení se od tradičních jistot a spokojeného života k pokrytectví, lžím a závisti. Poukazuje také na důležitost vlastenectví a potřebu poučení se z dějin, představuje svou optimistickou víru v budoucnost českého národa a v jeho vyrovnání se světu. Významnou roli v jeho díle hraje motiv rodiny jako nejdůležitějšího prvku v životě člověka, Svobodovi hrdinové se často ve svých vzpomínkách vrací do dětství, u své rodiny hledají útěchu a východisko z těžkých životních situací. Podstatné místo mají v příbězích ženské postavy, autor se velmi podrobně věnuje popisu nejen jejich zevnějšku, ale především jejich rozmanitých charakterů, pocitů a nálad, často se také zabývá otázkou lásky a manželství a problémem ženské emancipace a podporuje tak lidský přístup k ženám. Klíčovým motivem prostupujícím všemi autorovými díly je motiv přírody. Na základě vlastních vzpomínek se snaží o impresionistické zachycení skutečnosti a prožitku z ní, čtenáři tak zprostředkovává dokonalý obraz prostředí blížící se fotografii. Pomocí svých děl prezentuje rovněž své názory na umění, především potřebu vyhnout se cizím vlivům v literatuře.

Přestože byl Svoboda ve své době oblíbeným a často vyhledávaným spisovatelem, upadl postupem času v zapomnění a pro dnešní generace je autorem zcela neznámým. Existuje pro to hned několik důvodů. Jedním z nich je směřování k postupům populární literatury, k líbivosti a čtivosti, kdy se ve snaze uspět u širšího publika uchýlil k produkci triviální literatury, a tento, v té době běžný, přechod umělecky nezvládl.

Druhou možnou příčinou je radikální proměna čtenářské obce v průběhu autorova života. Po roce 1918 se pozornost čtenářů přesouvá z realistického uchopení vesnické problematiky k avantgardním směrům, reprezentovaným například Vladislavem Vančurou, nebo k literární tvorbě ruralistů. V neposlední řadě lze jako další důvody pro Svobodovo zapomenutí uvést, jak již předznamenala Dobrava Moldanová, jeho neproměňující se tvorba, která nereagovala na aktuální změny v oblasti české literatury a opírala se pouze o vlastní vzpomínky a zkušenost, stereotypnost motivů, postupů a témat či pasivita jeho hrdinů.

I přes neměnnost své tvorby, ovlivnil F. X. Svoboda řadu svých následovníků a představoval v mnoha ohledech velký přínos české literatuře. V oblasti témat a motivů zůstal sice konzervativní, ale v oblasti žánrové byl velkým experimentátorem. Jeho tvorba zahrnuje velké množství malých i větších literárních útvarů, za vrchol jeho umělecké práce je považována rozsáhlá románová kronika *Rozkvět* a své snažení završil pokusem o veršovaný román, tedy žánr velmi netradiční. Na konci 19. století se intenzivně zabývá otázkou emancipace žen, která se pak stává aktuální v české literatuře dalšího století a svým zájmem o mezilidské a mezigenerační vztahy a o pocity svých hrdinů a hrdinek předznamenává rozvoj psychologické prózy 20. století.

5 Použité zdroje

Primární literatura

- SVOBODA, F. X. *Noví vesničané: román veršem*. Praha: nákladem Jaroslava Pospíšila, 1895.
- SVOBODA, F. X. *Rozklad*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940.
- SVOBODA, F. X. *Rozkvět. I–III*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898.
- SVOBODA, F. X. *Rozkvět. IV–VI*. 1. vyd. Praha: F. Šimáček, 1898.
- SVOBODA, F. X. *Rozkvět. V–VI*. 3. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, [1923].
- SVOBODA, F. X. *Řeka. I–II*. 4. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, [1921].
- SVOBODA, F. X. *Řeka. III–IV*. 4. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, [1921].

Sekundární literatura

- BURIÁNEK, F. *Česká literatura na počátku 20. století*. In PEŠAT, Z. – STROHSOVÁ, E. a kol. *Dějiny české literatury IV*. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a. s., 1995. ISBN 80-85865-48-3.
- ČORNEJ, P. a kol. *Česká literatura na předělu století*. 2. upr. vyd. Jinočany: H & H, 2001. 303 s. ISBN 80-86022-82-X.
- DRESLER, V. F. X. *Svoboda. Studie k portrétu*. 2. vyd. Praha: Nákladem Přemysla Plačka, [1911]. Knihovna Přehledu Revuí. Svazek 2.–4.
- DRESLER, V. Žena v díle F. X. Svobodově. *Ženský svět*, 1909, č. 13, s. 197–199, č. 14, s. 213–215.
- FRIČOVÁ, M. *Básník domova. Jubilejní portrét F. X. Svobody*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1930.
- FROST, V. a kol. *Realismus a modernost. Proměny v české próze 19. století*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1965. 164 s.
- GALÍK, J. a kol. *Panorama české literatury*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, s. r. o., 1994. 552 s. ISBN 80-85839-04-0.
- HAMAN, A. – TUREČEK, D. a kol. *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. 1. vyd. Brno: Host, 2015. 425 s. ISBN 978-80-7491-255-9.

- HOLUB, D. *František Xaver Svoboda*. In MERHAUT, L. a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 4. S–Ž. Sv. I. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. 1089 s. ISBN 978-80-200-1572-3.
- HOLUB, D. V. *František Xaver Svoboda*. In HAVEL, R. a kol. *Slovník českých spisovatelů*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1964. 628 s.
- HOSTINSKÝ, O. *O realismu uměleckém*. Praha: Bursík a Kohout, 1890. 52 s.
- CHALOUPKA, O. *Příruční slovník české literatury od počátku do současnosti*. 1. vyd. Brno: Centa, 2005. 1116 s. ISBN 80-86785-03-3.
- JANÁČKOVÁ, J. *Český román na sklonku devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1967. 208 s.
- JANÁČKOVÁ, J. *Román mezi modernami*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989. 276 s.
- JANÁČKOVÁ, J. Románová kronika. *Čtenář*, 1990, roč. 42, č. 8–9, s. 270–272.
- JANÁČKOVÁ, J. *Stoletou alejí: O české próze minulého století*. Praha: Československý spisovatel, 1985. 293 s.
- KRÝSA, V. J. a kol. *Zdravice Fr. X. Svobodovi*. Praha: Zmatlík a Palička, 1940. 184 s.
- LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.
- LEHÁR, J. a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. doplněné vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 s. Edice Česká historie. Svazek 4. ISBN 978-80-7106-963-8.
- MACURA, V. *Český sen*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 215 s. Edice Dějiny a současnost. Svazek 6. ISBN 80-7106-270-7.
- MARTÍNEK, V. *F. X Svoboda*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1944.
- MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 704 s. ISBN 80-7185-669-X.
- MOLDANOVÁ, D. *Česká literatura 1890-1948*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 2009. 232 s. ISBN 978-80-7414-133-1
- MOLDANOVÁ, D. *České příběhy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007. 246 s. ISBN 9788070448465.
- MOLDANOVÁ, D. František Xaver Svoboda. *Literární měsíčník*, 1987, roč. 16, č. 10, s. 98–100.

- MOLDANOVÁ, D. *Na písčítých půdách: české spisovatelky na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Agentura Pankrác, 2011. 119 s. ISBN 978-80-86781-17-4.
- MOLDANOVÁ, D. *Studie o české próze na přelomu století*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 1993. 221 s. ISBN 80-7044-055-4
- MOLDANOVÁ, D. Zrození psychologického románu z románu ztracených iluzí. *Česká literatura*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 30–45.
- NOVÁK, A. *Dějiny českého písemnictví*. 3. vyd. Praha: Brána. 1994. 313 s. ISBN 80-901783-0-8.
- NOVÁK, J. V. – NOVÁK, A. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vyd. Brno: Atlantis, 1995. 1804 s. ISBN 80-71081-05-1.
- PAVERA, L. - VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 422 s. ISBN 80-7182-124-1.
- PEŠAT, Z. *Čeští spisovatelé z přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1972. 187 s.
- POSPÍŠIL, I. *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*. 1. vyd. Praha: Blok, 1986. 194 s.
- Ruralismus, jeho kořeny a dědictví: osobnosti, díla, ideje : sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.-23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 2005. Z Českého ráje a Podkrkonoší. ISBN 80-86254-12-7.
- SEKANINA, F. *80 let F. X. Svobody*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1940.
- VANĚK, V. *František Xaver Svoboda*. In MENCLOVÁ, V. a kol. *Slovník českých spisovatelů*. 2. vyd. Praha: Libri, 2005. 822 s. ISBN 80-7277-179-5.
- VLAŠÍN, Š. a kol. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989. 465 s.
- VLČEK, T. *Praha 1900. Studie k dějinám kultury a umění Prahy v letech 1890–1914*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1986. 316 s.
- VOISINE-JECHOVÁ, H. *Dějiny české literatury*. ed. českého vydání Michaela Nondková. přel. Aleš Haman. 1. vyd. Praha: H & H, 2005. ISBN 80-7319-031-1.

Časopisecké recenze

SEZIMA, K. Rozkvět. *Lumír*, 1913–1914, roč. 42, č. 4, s. 163–165.

ŠALDA, F. X. Odpoutané zlo. *Literární listy*, 1898, roč. 20, č. 1, s. 8–10.

VYKOUKAL, F. V. Noví vesničané. *Světazor*, 1895/1996, roč. 30, č. 8, s. 95.

6 Seznam obrázků

Obrázek 1 – Rodokmen	35
Obrázek 2 – Mapa Rozkvět	38
Obrázek 3 - Mapa Noví vesničané.....	59